

HUMANIST

MAANDBLAD OVER HUMANISME, MENS EN WERELD

Multicultureel
theater in de klas

Tielman:
'de puriteinen rukken op'

De ijzige wereld van Jenny Diski

Slapende spaarsaldo's worden wakkere leningen

Met het Noord-Zuid Plan van Hivos en Triodos Bank spaart u met perspectieven voor landen in ontwikkeling.

Het Noord-Zuid Plan benut uw spaargeld voor leningen aan kleinschalige, economische activiteiten in het Zuiden.

Meer weten? Vraag dan nu, met de antwoordkaart, meer informatie aan. Belt u liever even, dan bent u gratis welkom via 0800-0222027.

Het Humanistisch Instituut voor
Ontwikkelingssamenwerking

Triodos Bank

De bank van de maatschappelijke meerwaarden

Sparen met perspectieven voor landen in ontwikkeling

Ja, stuur mij (vrijblijvend) informatie
over het Noord-Zuid Plan

Naam _____ M/V

Adres _____

Postcode _____

Plaats _____

Triodos Bank, Antwoordnummer 170, 3700 AB Zeist
(Postzegel is niet nodig) Telefoon 030 693 65 00

in dit nummer

Weggliden in de mist

Sinds drie jaar lijdt de beroemde schrijfster Iris Murdoch aan de ziekte van Alzheimer. Ze heeft geen enkele herinnering meer aan haar omvangrijke oeuvre. Haar echtgenoot vertelt hoe hun huwelijk er nu uitziet.

PAGINA **4**

Bouwen aan Dada-land

Het werk van kunstenaar Dadara is een aanklacht tegen de grijze mannetjes die zo goed passen in de Nederlandse hokjes. Maar wat deed Dadara onlangs zelf bij de populaire zender TMF? Een interview.

PAGINA **8**

Opa's nachtkastje

Allochtone kinderen zien hun ervaringen niet weerspiegeld in de media. Daardoor lijkt het alsof ze niet te bestaan, vindt theatermaakster Saskia Goldschmidt. Ze maakte een 'migrantenstuk' voor de basisschool. Wat blijkt: allochtone opa's en oma's roepen universele herkenning op.

PAGINA **10**

Weg uit dat rotdorp!

Toen Ester Mangnus eindelijk op kamers ging wonen, werd haar leven één groot feest. Ze was geen avond meer thuis te vinden. Haar studie schoot er bij in. Aflevering uit de serie 'Het keerpunt'.

PAGINA **30**

JERRY BAVER

Witte vergetelheid

Ze houdt enorm van slapen en van de kleur wit en heeft een broertje dood aan gemakzuchtige vriendelijkheid. De Britse schrijfster Jenny Diski is niet bepaald een sociaal mens. Vandaar misschien dat ze zich zo in haar element voelde op de zuidpool. Een gesprek over Freud, nonnen en haar terugkerende depressies. 'Wat ik zie als ik depressief ben, is volgens mij geen onzin. Het is misschien een onaangename blik op de wereld. Maar hij is accuraat.'

PAGINA **14**

en verder

Interview met Rob Tielman	20
Deugd voor de 21ste eeuw	23
Leven na een beenamputatie	24
Denken & Doen	26
Nieuws en brieven	32
Colofon/Cryptogram	34

John Bayley over zijn vrouw Iris Murdoch:

'We glijden samen

weg in de mist'

Sinds drie jaar lijdt de beroemde Britse schrijfster Dame Iris Murdoch aan de ziekte van Alzheimer. In 1995 publiceerde ze nog een roman. Nu heeft ze geen enkele herinnering meer aan haar omvangrijke oeuvre, dat filosofische werken omvat, dichtkunst, toneelstukken en 27 romans. Haar echtgenoot John Bayley, hoogleraar en auteur, heeft een boek geschreven over hun leven en nadagen in Oxford: *Iris Murdoch: A Memoir*.

ALICE BROEKSMA

Het is een lange lome dag in Oxford, met zomerse temperaturen. De drommen toeristen zoeken de schaduw op in het historische centrum. John Bayley heeft een adres opgegeven op tien minuten buiten de kern van de stad, in een boomrijke wijk met oude Engelse villa's die geliefd is bij de belangrijkste denkers van Europa. Het huis van John Bayley en Iris Murdoch ligt bijna verscholen in het groen. De tuin is verwaarloosd, tegen de ramen groeit klimop, de voordeur zit op slot. John Bayley (1925) is lang in de weer met een bos sleutels, wuift een vriendelijke verontschuldiging door het raam en loopt dan achterom, om de deur van de buitentkant open te duwen. Het zijn voorzorgsmaatregelen. Toch lukte het zijn vrouw laatst te gaan dwalen; Bayley moest aangifte doen bij de politie om haar terug te vinden. De politie kwam eerst het huis doorzoeken; misschien zat ze wel ergens in een kast. Ze was inmiddels kilometers verderop. Bayley glimlacht nu tegen zijn vrouw. "Je liep een heel eind, schat, bijna vier kilometer. Ik denk dat

je wat verdwaald was, wat heel makkelijk gebeurt in een wijk als deze. Al dat groen, alles hetzelfde." Iris Murdoch is op de stemmen in de zitkamer afgekomen. Ze heeft een tweedjurk aan en een warm vest maar rilt, wijst aarzelend op de gaskachel. Bayley negeert de zomerdag en doet het vuur aan.

Iris Murdoch (1919) wordt gerekend tot een van de belangrijkste schrijvers van haar generatie. Ze studeerde in Cambridge en Oxford en doceerde daar lange tijd ook filosofie. Zeker in het begin liet ze zich sterk beïnvloeden door de Franse existentialisten. Door haar eerste roman *Under the Net* (1954) loopt het spoor van Sartre en de in Frankrijk wonende Beckett: een anarchistische komedie met een antiheld die dwaalt door Londen en Parijs.

Later volgden nog talloze titels. *The Bell*, *An Unofficial Rose*, *The Nice And The Good*, *The Sacred And Profane Love Machine* en *The Sea*, *The Sea*, waar Iris Murdoch de Booker-prijs voor kreeg. Verhalen

over geobsedeerde liefdes, de voortdurende macht van het verleden, de tegenstellingen tussen goed en kwaad, verwerkt in ideeënroman, symbolische fabel en macaber plot. Altijd bleef haar filosofische ondergrond en haar voorliefde voor kunst een hoofdrol spelen. Van de meest vooraanstaande universiteiten ontving de schrijfster een ere-doctoraat, de koningin maakte haar Dame of the British Empire. "En als je met je onverzettelijke Iers-Schotse presbyteriaanse bloed niet zo eerlijk was geweest je onschuldige flirt met het communisme te noemen op de emigratiepapieren, was je één van de belangrijkste filosofen in Amerika geworden", vertelt Bayley aan zijn vrouw. "Ze wilden je hebben op Harvard en Yale. Maar je mocht het land niet in en dat was een grote klap voor je. Toen ben je naar Cambridge gegaan."

Streng

De blik van Iris Murdoch rust lang op een door ons meegebrachte krant, met een stuk over haar werk en haar portret uit de goede jaren. "Ze kan zich niets herinneren", zegt Bayley, "maar gezichten herkent ze nog." Wijst haar op de foto: "Dat was een van je strengere gezichten, schat. Zo kon je zijn." Ze lachen samen. Hij zorgt voortdurend en zonder forceren dat ze bij het gesprek betrokken is. Door zijn toon en door de interesse van het bezoek ontspant Murdoch zich. Ze babbelt gezellig mee, in korte zinnen die halverwege stranden. In zijn boek schrijft Bayley: 'Op vrolijke momenten, bij een glaasje of in de auto, kwettert Iris in onbegrijpelijke zinnen maar met zelfvertrouwen, tevreden en overtuigd dat er een bezielende uitwisseling plaatsvindt.' Ze vraagt een paar keer waar we vandaan zijn gekomen, vraagt naar kinderen. "Wij hebben door ons werk nooit behoefte gehad aan kinderen", zegt Bayley. "Nu is ze er erg door vertederd."

Als een kat

Hij heeft *Iris Murdoch: A Memoir* geschreven op verzoek van de Londense uitgever Duckworth, die ook zijn eerdere romans publiceerde. "Ze had het goed gevonden", zegt

Bayley. De hoogleraar wil met zijn boek in de eerste plaats de Alzheimerstichting steunen: "Er is nog te weinig over de ziekte bekend." Murdoch voelt soms nog wel dat er iets niet klopt. "Bij het wakker worden zijn er momenten van helderheid. Dan kan ze zeggen: 'Oh God, wat is er toch, het is afgrijselijk'. Maar als de dag langzaam op gang komt gaat het beter. Ze slaapt uit met Bayley naast zich in bed, die aan het werk is met zijn Olivetti op de knieën. Toen hij eens vroeg of de schrijfmachine haar stoorde zei ze, dat ze dat geluid wel leuk vond. "Dat vermogen te slapen als een kat op ieder willekeurig uur van de dag moet een zeldzame zegen zijn van Alzheimer, het tegenovergestelde van de staat van onrust die komt tijdens het wakker zijn." Op de paniek probeert hij in te spe-

'We zenden allebei signalen uit en wachten op een echo'

len. Hij heeft er zijn eigen methoden op gevonden. 'Met doorlopende grapjes, humor, de macht van het absurde worden verloren, tragische momenten verzacht', schrijft hij. Hun communicatie is 'als onderwater sonar': "We zenden allebei signalen uit, wachten op een echo. De momenten dat ik niet kan begrijpen wat Iris zegt - momenten die haar tranen en angsten opwekken, maar gelukkig nooit de razende frustratie die veel andere Alzheimer-patiënten meemaken - kan ik soms verjagen door een parodie op hulpeloosheid: zelf dan ook stamelend naar woorden zoekend, om gelijkwaardig aan haar te zijn." Op vrolijkere momenten citeert hij gedichten, cryptische citaten die haar doen glimlachen 'als in een samenzwering'.

Victoriaans

Uit Bayley's boek en handelen spreekt een grote liefde voor de vrouw die in de wereld op de voorgrond stond. "We hadden een Victoriaans huwelijk, maar dan omgekeerd: ik was het vrouwtje en zij was de man. Zij schreef en ik zorgde voor de dingen

in huis. We hebben nog steeds geen hulp, we hebben er altijd van gehouden in huis alleen te zijn. In praktische zin is er door Iris' ziekte eigenlijk niet eens zo ontzettend veel veranderd. Ja, haar briljante geest is weg. Maar dat is niet zo erg als je zou denken. Voor jongere Alzheimer-patiënten is zoiets natuurlijk een verschrikking, maar voor ons zie ik het als onderdeel van het oud-zijn. En bovendien: het komt vaak voor dat wetenschappers - Iris is filosoof - een groot talent hebben in een bepaalde richting, maar verder weinig persoonlijkheid. Ik heb het sterke vermoeden dat je daardoor op de een of andere manier minder verliest door Alzheimer dan iemand met een uitgesproken persoonlijkheid. Want als wetenschapper verlies je je genie, maar dat weet je niet meer. Iris heeft nog steeds haar zachtmoedige kant, die er altijd is geweest en die nu alleen maar sterker is geworden. Voor mij is ze daardoor eigenlijk nog dezelfde. Als ze een heel uitgesproken persoonlijkheid had gehad, was ze nu alles kwijt geweest".

Hij maakt zich kwaad over de uitspraak van de vrouw van een andere Alzheimer-patiënt. "Die zei opgewekt: 'Toch net alsof je aan een lijk bent geketend'. Ze voegde er snel aan toe: 'aan een geliefd lijk natuurlijk'. Maar ik vond het een afstotende gedachte. Het is een reactie die vaker voorkomt bij partners van Alzheimer-patiënten. Je hebt het juist heel hard nodig te voelen dat de unieke individualiteit van je echtgenote niet verloren is gegaan door de algemene symptomen van een klinische conditie. We hebben onze partners zoveel jaren als gelijken gekend, met ze gepraat, naar ze geluisterd, we zijn door ze verstaan en hebben met ze geleefd, tot de communicatie wankelde en bijna verdween." Het geheugenverlies van Iris heeft wel invloed op hem. "Het is vreemd, maar ik kan me vaak bijna niet meer herinneren hoe het vroeger was, voor haar ziekte. Het is alsof we samen langzaam wegglijden in de mist."

Betoverd

Bayley raakte veertig jaar geleden betoverd door Iris Murdoch. Hij stu-

deerde nog Engelse literatuur, zij, zes jaar ouder, stond op het punt haar eerste roman te publiceren. Al vanaf het moment dat hij haar voor het eerst voorbij zag fietsen, vond hij haar 'een prachtig en solitair wezen'. Niet veel later werden ze tijdens een soiree bij een hoogleraar aan elkaar voorgesteld, waar zij een achteloos 'Hullo' zei en verder praatte met andere gasten. Hij vond haar gebrek aan *sex appeal* hoogst aantrekkelijk en, zo dacht hij, ook veilig. Want met haar slordige uiterlijk en smoezelige tweedrok zou ze niet veel andere mannen bekoren. Maar daarin zou hij zich vergissen.

Hij vroeg haar uit, naar een bal in Oxford, waar John Bayley later werd aangesteld als hoogleraar Engelse Literatuur. Alles ging mis en Iris struikelde over haar feestjurk. Maar die avond werd ze verliefd op John. Ze ging met hem mee naar zijn kamer. Hij schrijft: 'We hielden toen niet op met praten. Ik had geen idee dat ik zo kon praten en zij wist dat ook niet over zichzelf. Ik denk dat Iris alleen gewend was aan praten zoals het hoorde: overwegend, pauzerend, overdenkend. Nu vonden we ter plekke een eigen taal uit, als kinderen. Ze lachte naar me met ongelooft. Ze leek toe te geven aan een diepe behoefte, waarvan ze zich niet bewust was geweest: de kunstgrepen en het gewedijver van het intellect weg kunnen gooien, de emotionele angsten en begoocheling, de machtsstrijd en overgave van volwassen liefde'.

Hij vestigde zijn hoop op een exclusieve relatie, maar Iris onderhield een strikt eigen leven. Ze bleef haar vrienden ontmoeten, die Bayley nooit te zien kreeg. Hij maakte zich zorgen. "Het was als een leven uit een sprookje - zo een met onheilspellende ondertoon met niet altijd een *happy end* - waarin een jongeman verliefd wordt op een prachtig meisje dat zijn liefde beantwoordt, maar altijd weer verdwijnt in een mysterieuze wereld waarover ze niets wil zeggen. Ten slotte maakt hij dan een ijselijke fout, die haar voorgoed doet verdwijnen." John vreesde een breuk. Iris haalde toen de mythe aan van de zeegod die van gedaante kon verwisselen. 'Denk aan Proteus', zei ze. 'Houd me goed

vast en het zal goedkomen.' Proteus veranderde in een leeuw, een slang, een monster, maar de halfgod Hercules hield hem tijdens al die gedaantewisselingen zo stevig vast, dat Proteus zich uiteindelijk moest overgeven en weer terugkwam als mens.

John Bayley leerde om te gaan met haar andere kant en begon het apart-zijn op waarde te schatten: "De eenzaamheid die ik in het huwelijk heb meegemaakt, en Iris denk ik ook, is een beetje als in je eentje lopen en weten dat je er morgen, of gauw, weer zult lopen met de ander, of misschien weer in je eentje. Het is ook een eenzaamheid die niets uitsluit buiten dat huwelijk, en het gevoel aanscherpt voor mogelijke intimiteit met mensen in de buitenwereld."

Nu zijn Iris en John samen thuis. Hij schrijft: 'De reis is ten einde, en met Alzheimer als duistere begeleider is ze ergens aangekomen. En ik ook.' Zij is ziek, hij zorgt voor haar. "We groeien

steeds dichter naar elkaar toe. Na een leven 'samen apart' zijn we nu steeds meer: samen. Letterlijke taal doet er niet veel meer toe, ik communiceer nu met Iris door de taal die er altijd tussen ons was."

Bij het afscheid pakt Iris Murdoch mijn beide handen vast en kijkt me lang aan. Dan geeft ze een verlegen kus. John Bayley haalt een prachtige uitgave van *The Green Knight*, 'haar beste'. Pakt een pen, spoort zijn vrouw aan om er iets in te schrijven. Aarzelend en met grote moeite zet ze er 'love' in, en 'Iris', waarvan de s maar niet wil lukken. Bayley neemt er met haar alle tijd voor. "Zo'n slangachtig lettertje", zegt hij. "Lastig lettertje."

Iris Murdoch: A Memoir, door John Bayley. Uitgever: Duckworth Londen, ISBN 0-7156-2848-8

ingezonden mededeling

Nalaten is iets heel anders dan nalatigheid

Bij een overlijden moet er snel heel veel geregeld worden. Dat gaat veel gemakkelijker als u zelf al maatregelen heeft genomen. Maar veel mensen vinden het moeilijk of onaangenaam om zulke maatregelen te treffen.

Het Steunfonds Humanisme heeft betrouwbare, ervaren mensen die u kunnen helpen. Als uw executeur-testamentair bespreken ze met u hoe uw laatste wil er uit moet komen te zien. En uiteindelijk dragen ze ook nog zorg voor punctuele uitvoering.

Het Steunfonds Humanisme is opgericht door het Humanistisch Verbond. Het Humanistisch Verbond strijdt voor een humane, tolerante samenleving. Vraag gerust meer informatie, telefonisch op nummer (020) 521 90 00 of met de onderstaande bon.

STEUNFONDS
Humanisme

JA ik wil meer informatie over een executeur-testamentair van het Steunfonds Humanisme.

naam v / m
adres
pc / plaats
telefoon

Stuur deze bon in een envelop zonder postzegel naar:
Steunfonds Humanisme, Antwoordnummer 10938, 1000 RA Amsterdam

H

Nederlandse kunstenaar Dadara:

'Mijn Grey Man h

'De wereld gaat nog eens ten onder aan die constante drang om alles dat afwijkt onder controle te krijgen', vindt Dadara. Deze jonge kunstenaar trekt wereldwijd de aandacht met zijn combinatie van cartoons en design. Bekend zijn de luidsprekers van krijsende baby's. Onlangs ontwierp hij de altijd saaie

Grey Man: een aanklacht tegen het normale.

BAMBER DELVER

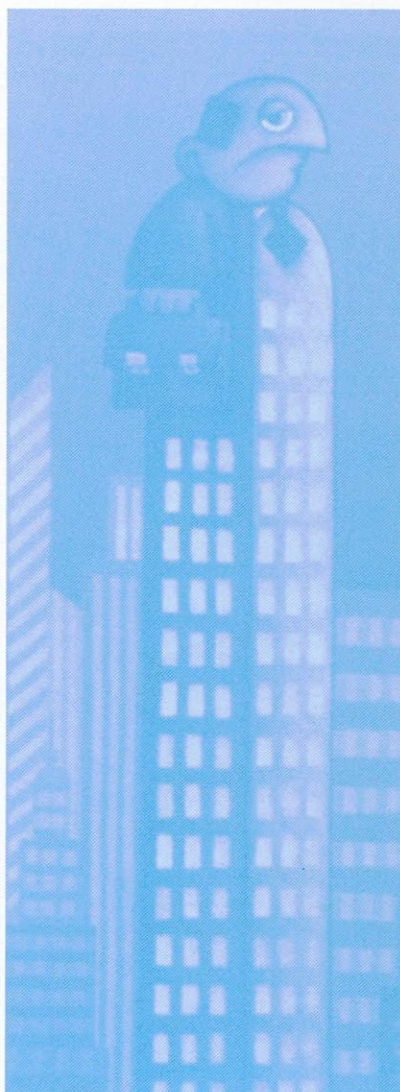
"Mijn *Grey Man* woont graag in Nederland. Hij houdt van de

hokjesgeest die hier heerst. Doe maar normaal, dan doe je al gek genoeg. Niet buiten de pot piesen. *Grey Man* doet zijn uiterste best om voor alles dat afwijkt zijn ogen te sluiten. Angst regeert zijn leven. Hij kijkt niet om zich heen en probeert tot elke prijs zijn doel te bereiken. Wat dat doel is? Daar heeft hij geen weet van."

Grey Man staat voor iedereen die bang is om risico's te nemen. Ik denk dat veel Nederlanders zich in hem herkennen. Mensen die hun leven zorgvuldig proberen te plannen en in paniek raken als het leven anders verloopt dan ze hadden verwacht."

Daniel Rozenberg (1969), alias Dadara, zit tijdens het gesprek pontificaal naast een groot standbeeld van zijn *Grey Man*. Een saaie man, blik recht vooruit, standaard gehuld in een zwart pak met das. Dit beeld is ook nog opgesmukt met een leren jasje versierd met graffiti uit een spuitbus. Zo kent *Grey Man* allerlei gedaanten. Van deze punker tot zwaar getatoeëerde macho. 'Hoe divers zijn uiterlijk ook is, innerlijk blijft hij dezelfde saaie piet', lijkt Dadara te willen zeggen.

Zo moet je het dus niet aanpakken, vindt Dadara: "Ik verbaas me erover

hoe bang mensen zijn om te leven. Ze doen maar wat. Staan op, gaan werken, komen thuis, eten, kijken tv, gaan slapen en staan weer op. *Grey Man* is niet alleen het archetype van de kantoorclerk. Hij is meer dan dat. Hij staat voor de mentaliteit van de smalle horizon. De mentaliteit van de angst. Voor veel mensen is het leven een vloek. Alsof ze veroordeeld zijn om het leven te leiden dat ze nu eenmaal leiden. Ze gaan niet op zoek naar de mogelijkheden, maar naar de beperkingen. Ze verbreden hun horizon niet, maar vernauwen 'm. En dat geheel uit eigen vrije wil! Want wie in ons luxueuze samenleving beweert geen keuzes te hebben, liegt tegen zichzelf. Je zou denken dat in onze maatschappij mensen de vrijheid opzochten. Maar nee, men zoekt de beperking."

Stropdas

Het is opvallend dat *Grey Man* juist populair is bij bedrijven met dezelfde mentaliteit waartegen Dadara zo gekant is. Zo hebben Philips en Habitat Dadara-spullen aangekocht. "Dat is vreemd, inderdaad", vindt Dadara. Hij vergelijkt het met de stropdassencultuur. "In het zakenwereldje horen mannen stropdassen te dragen om serieus genomen te worden. Tegenwoordig gaan steeds meer

oudt van hokjes'

mannen, vooral jongere, stropdassen dragen met figuurtjes als Mickey Mouse of andere cartoontypetjes. Het is een compromis. Natuurlijk willen zakenmannen net als alle andere mensen laten zien dat ze smaak hebben en creatief kunnen zijn. Maar zij zitten, vinden ze, vast aan die stropdassencode. Zonder das geen deal. Dus dan maar een das met een grapje. *Grey Man* is, voor veel bedrijven, ook een grapje. Ze zetten zo'n beeld in de hal of de kantine, als een soort knip-oog naar werknemers en bezoekers. Verder gaat het niet. Toch ben ik wel blij met zulke opdrachten. Het is een stap in de goede richting. Misschien dat de boodschap overkomt." Want Dadara is een kunstenaar met een boodschap. Thema's als milieu, oorlog en de macht van de media keren met grote regelmaat terug in zijn werk. 'Breed-politiek' noemt Dadara zich: "Ik vind het niet belangrijk wie president is of wie er in de regering zit. Mij gaat het niet om de poppetjes, maar om de bewegingen die de wereld maakt. Om de oorlogen die worden gevoerd, kleine en grote. Om het milieu dat wordt bedreigd. Om wat wij mensen met de wereld doen."

Flyers

Dadara begon met het tekenen en verspreiden van *flyers*; aankondigingen van house-party's. Later werkte hij samen met het houseplatenlabel *Outland records*, een samenwerking die nog steeds voortduurt. Internationaal wordt hij inmiddels in één adem genoemd met Andy Warhol en Keith Haring, maar in eigen land weten kunstkeners niet wat ze met hem aan moeten. Die wortels in de housescene zijn volgens Dadara de reden dat Nederland hem, in tegenstelling tot Amerika, Japan en China, nauwelijks heeft ontdekt. "Hier wil men dat de schoenmaker zich bij zijn leest houdt. Ik zit overal; ik maak illu-

straties, cartoons, clips. En als ik morgen een idee krijg om een kinderboek te maken, dan doe ik dat."

Toch keert ook in Nederland het tij voor Dadara. De jongerenzender The Music Factory (TMF) gaat met hem in zee. Startsein was een interview met de kunstenaar. Hij zat er in het flitsende TMF-decor wat ongemakkelijk bij: "Ik moet eerlijk zeggen: als TMF mijn clipje van *Grey Man* niet uit had willen zenden, was ik niet gekomen. Maar soms moet ik compromissen sluiten. Ik wilde dat video-clipje op de nationale televisie hebben! Ik heb geen spijt dat ik mee heb gedaan, het was de start van mijn samenwerking met TMF. Ik doe er nu de vormgeving van een programma dat ook nog eens Dada-dance heet. Kun je nagaan."

Het compromis met TMF is uitzonderlijk voor Dadara. In tegenstelling tot collega-kunstenaars wil hij van een cultus rond zijn persoon niets weten. Dat leidt maar af van waar het werkelijk om gaat: de kunst. "Ik heb niets met verafgoden van personen. Bij een klein aantal beroepsgroepen speelt persoonlijkheid opeens een rol, bij kunstenaars, popartiesten en auteurs. Het is volslagen idioot. Niemand is geïnteresseerd in de mens achter de slager of de bakker. We kopen zijn vlees of brood. En als het niet lekker is wat hij maakt, gaan we op zoek naar een andere slager of bakker. Zo hoort het in de kunst ook te gaan."

Website van Dadara:
<http://www.pulse.nl/dadaland>

Allochtone opa's en oma's roepen universele

Ontheemde verhalen

‘Als je als allochtoon kind nergens je eigen ervaringen en achtergronden terugziet, dan lijkt het of je niet bestaat. Of dat je alleen maar problemen en achterstanden hebt’, vindt theaterdocent Saskia Goldschmidt. In het project *Het nachtkastje van opa*, dat Saskia samen met theatergroep Wederzijds ontwikkelde, komen migranten nadrukkelijk wel aan het woord. Een Marokkaanse opa, een Turkse kleinzoon en een Surinaamse oma vertellen verhalen uit hun leven aan kinderen van de basisschool, en de kinderen gaan op zoek naar de verhalen van hun grootouders. Hoe een project over culturele verschillen universele herkenning weet op te roepen.

JAPKE SCHONEWILLE

Lange zwarte vlechten, blonde kortgeknipte koppies, kroeshaar, krulhaar, steil haar, een enkel hoofddoekje: de leerlingen van groep 7 en 8 van basisschool De Zebra in IJmuiden vormen een mooie doorsnede van de multiculturele samenleving. Het is maandagochtend, de voorstelling gaat zo beginnen, de kinderen

nnings op

voor de basisschool

zoeken een plekje in het klaslokaal. Op het speelveld staat een stoel en een nachtkastje. Er valt een stilte als acteur Hassan Gnaoui, in traditionele kledij en met luit in de hand, langzaam en wat gebogen het lokaal binnenschuift, zich neerzet op de stoel en een Marokkaans liedje aanheft. De meeste

kinderen worden meteen opgezogen in de vertelling; alleen een paar meisjes werpen elkaar sluike blikken toe: vinden we dit wat of gaan we giechelen? Op het moment dat Hassan uit een laatje van zijn kastje een foto van zijn pasgeboren kleinzoon pakt en laat zien, gaan ook deze meisjes op in het relaas van Hassan. Het is een ver-

haal over afscheid nemen, heimwee en het gevoel nergens meer thuis te horen. Maar ook een verhaal over slimme streken, een muntje van tien dirham en een leuke bakkersdochter. Ook in de monologen van de acteurs Faruk Dikici en Celestine Raalte wisselen de lach en de traan elkaar af. Aan de hand van voorwerpen - een scheermes, een vliegtuigje, een ring - haalt Faruk herinneringen op aan zijn opa, zijn jeugd in Turkije en zijn komst naar Nederland. Celestine vertelt over de zeven oma's die ze in Suriname had. En wat een rottag het was als ze eens iets verkeerd had gedaan - want dan waren ze allemaal boos op haar. Ontroerend vertolkt ze het verdriet van het meisje als haar lievelingsoma Mado sterft. Een verdriet dat herkenbaar is, want veel kinderen hebben al een opa of een oma verloren. Soms is dat verlies nog pril en biedt het ritueel dat Mado aan haar kleindochter uitlegt, troost. "Kan ik het ook proberen met dat water in die kalebas?", vraagt een meisje na afloop aan Celestine. Haar ogen lichten op bij de gedachte dat ze zo misschien met haar overleden oma in contact kan komen.

Schokkend

Herkenning bieden, en dan speciaal aan kinderen van allochtone afkomst, was een belangrijk uitgangspunt voor 'Het nachtkastje van opa'. Het idee voor het project werd dertien jaar geleden geboren toen Saskia Goldschmidt tijdens de ontwikkeling van een theaterproject op een basisschool het Surinaamse meisje Marilva ontmoette. Saskia vroeg haar wat zij later wilde worden. Zonder aarzelen

Toneelspel binnen de intimiteit van het klaslokaal

antwoordde Marilva: "Als ik groot ben, wil ik wit worden." Op Saskia's vraag waarom ze wit wilde worden, zei Marilva: "Dat is beter, dan kun je meer doen." Een schokkende constatering voor een meisje van vijf jaar, vond Saskia: "Ik realiseerde me toen eens te meer dat het bittere noodzaak is om kinderen met andere etnisch-culturele achtergronden positieve identificatiefiguren te bieden en een gevoel van trots op wie ze zijn en waar ze vandaan komen. Op het moment dat deze kinderen - bijvoorbeeld in een voorstelling - dingen herkennen van hun eigen cultuur of mensen zien en horen met eenzelfde achtergrond, versterkt dat hun gevoel van eigenwaarde. 'Het feest der herkenning' noem ik dat altijd. Ze zijn dan even specialist in hun eigen cultuur, hebben een streepje voor, in plaats van in de hoek te zitten van achterstanden en problemen."

Vlees en bloed

In Nederland wonen een miljoen mensen van allochtone afkomst wier

levens, persoonlijkheden, achtergronden, geschiedenissen, ambities en verlangens onzichtbaar blijven, stelt publicist Anil Ramdas. Hun stem wordt niet gehoord in de literatuur en het theater, hun geschiedenissen zijn niet terug te vinden in het onderwijs, hun levens worden vertekend en stereotiep in beeld gebracht op de televisie.

Vijfjarig meisje: 'Als ik groot ben, wil ik wit worden'

Theater lijkt bij uitstek geschikt om mensen van vlees en bloed ten tonele te voeren die ontsnappen aan de stereotypering van hun cultuur, hun sekse, hun leeftijd. Toch bleef Saskia's idee voor 'Het nachtkastje' vele jaren op de plank liggen. Tot Saskia's verbazing en teleurstelling staat de wereld van de kunsten niet echt open

voor nieuwe invloeden. "Je zou denken dat men voorop zou lopen, trendsetter zou zijn, maar het tegendeel is waar. Men is niet nieuwsgierig naar andere culturen. Theatergroepen en instellingen voor kunsteducatie zijn vaak nog witte bolwerken. Ze blijven zich richten op westerse onderwerpen en weten zich geen raad met de multiculturele samenleving. Het bedrijfsleven is daarin veel verder. Bedrijven hebben vaak al een gericht beleid om allochtonen te werven en doen trainingen tegen racisme op de werkvloer."

Uiteindelijk zag theatergroep Wederzijds brood in haar idee. Saskia: "Ik had een gesprek met Ad de Bont, de regisseur, over de vraag wat een wit gezelschap met de multiculturele samenleving aan moet, en had meteen het gevoel: dit is de plek om mijn plan te ontvouwen. Een project gebaseerd op de levensverhalen van opa's en oma's die van heinde en verre naar Nederland zijn gekomen en waarin migratie een terugkerend thema is." Voor zowel Ad de Bont als Saskia

Actrice
Celestine
Raalte: 'Hè hè,
eindelijk iemand
die vorm wil
geven aan mijn
ervaringen!'

stond vast dat migrantenacteurs de dialogen zouden vertellen en spelen. Tijdens de onderzoeksfase van het project bleken alle drie de acteurs hun eigen geschiedenissen voor het voetlicht te willen brengen. Saskia: "Niet iedereen kan of wil zich zo blootgeven: het verhaal over migratie heeft veel pijnlijke kanten. Een van de mensen die ik interviewde noemde migratie een gigantische fuik waar hij als jongeman onbevangen was ingestapt en waaruit geen weg meer terug bleek." Hassan Gnaoui, de Marokkaanse acteur, wilde meedoen aan het project omdat hij de verhalen over ontheemd-zijn en de pijn van scheiding op scheiding wil doorvertellen. Celestine Raalte, de Surinaamse actrice, wil met haar verhaal iets extra's betekenen voor Surinaamse kinderen. "Toen Saskia me belde, riep ik: hè, hè, eindelijk iemand die vorm wil geven aan mijn ervaringen. Een geschenk uit de hemel! Ik wil herkenning bieden, een voorbeeld zijn. Dat heb ik in mijn eigen jeugd zo verschrikkelijk gemist."

Bakkersdochter

Op basisschool De Zebra is duidelijk te zien wat het met de kinderen doet als iemand uit hun eigen cultuur op de voorgrond treedt. De Turkse, Surinaamse en Marokkaanse kinderen gaan op het puntje van hun stoel zitten zodra 'hun' acteur aan het woord is. Verrukt en vol verwachting, maar ook een tikje kwetsbaar. Een Marokkaans meisje neuriet mee als Hassan op zijn luit speelt. Een stel jongens zit saamhorig te grinniken bij Faruks verhaal over zijn besnijdenis. De Surinaamse kinderen genieten van de uitdrukkingen in het Sranan die Celestine door haar verhaal strooit. Maar het mooie van de monologen is dat ze tegelijkertijd universele herkenning oproepen. Alle kinderen zijn betrokken bij de belevenissen van Celestine, Hassan en Faruk, ongeacht hun achtergrond. Ze luisteren intens, lachen om de Surinaamse swing van Celestine, zijn verontwaardigd dat Hassan niet mag trouwen met de bakkersdochter, worden doodstil als Faruk zachtjes een droevig liedje zingt omdat hij zijn moeder zo mist. Voor een deel ontstaat die betrokkenheid door de herkenbaarheid van het

onderwerp: ze hebben allemaal oma's en opa's, zijn zelf kleinzoon of kleindochter. Maar het komt vooral omdat ze drie 'echte' mensen ontmoeten die iets te vertellen hebben en daarmee veel indruk maken. Saskia: "Deze theatervorm heeft een hele sterke werking. Er is een direct contact tussen de verteller en de kinderen. Iemand staat vlak voor hun neus te spelen en te vertellen, binnen de intimiteit van het klaslokaal. Daarmee kom je heel dicht op de huid van kinderen."

In de geborgenheid van hun groep durven kinderen ook hun vragen en eigen ervaringen in te brengen. Saskia maakte bijvoorbeeld regelmatig mee dat het verhaal van Faruk over zijn besnijdenis in multiculturele klassen veel opwindend en gegrinnik teweegbracht, omdat het onderwerp zo openlijk wordt besproken, maar dat de islamitische jongens tegelijkertijd vrijuit vertelden dat zij ook besneden zijn. In witte klassen roept het verhaal meestal andere reacties op: kinderen vragen Faruk het hemd van het lijf over hoe een besnijdenis gaat. Ze willen alles weten, tot aan de meest

Witte jongetjes: 'Wat doen ze dan met dat stukje voorhuid?'

bizarre details ('Wat gebeurt er met dat stukje huid?'). Het wordt soms bijna een antropologische les, zegt Saskia: "Er ontrolt zich voor hun ogen een wereld die ze nog nooit van zo dichtbij hebben meegemaakt. De kinderen zijn ontzettend nieuwsgierig, willen alles weten en begrijpen."

Springtouw

's Middags zijn de kinderen zelf aan de beurt, met hun verhalen en geschiedenissen. In de weken voorafgaand aan de theaterdag hebben ze voorwerpen verzameld, liefst een opa of oma geïnterviewd en teksten geschreven. Dat blijkt niet altijd makkelijk. Zo zijn de leerlingen van groep 7 en 8 pas door de vertellingen van die ochtend geïnspireerd geraakt,

te laat om nog echt op zoek te gaan naar de verhalen in hun familie. In groep 6 daarentegen hebben de kinderen een keur aan voorwerpen bij zich waarover ze gaan vertellen en spelen: springtouw, garde, olielampje, popje in Turkse klederdracht, deegroller, eetstokjes, Chinese thee, theeserviesje, fluitje en koffiemolen. Zo op het oog niet zo cultureel gekleurd, maar tijdens het spel van de kinderen komt die verscheidenheid wel tot uitdrukking. Zo wordt de garde gebruikt om de lekkerste Turkse koekjes van het dorp te maken, de deegroller dient voor Turks brood dat in open vuur wordt gebakken en het olielampje moet aan omdat er geen elektriciteit is in het dorp. Grappig is de ontdekking van een Somalisch en Nederlands meisje dat hun oma's vroeger allebei touwtje sprongen en hinkelden. Dezelfde spelletjes aan twee kanten van de wereld.

De uitwisseling van verhalen en ervaringen is een belangrijk doel van de middagactiviteiten. Kinderen horen van elkaars culturen, achtergronden en geschiedenissen. Wel vindt Saskia dat de verhalen vaak aan de oppervlakte blijven, maar in één middag is daar weinig aan te doen. Zij hoopt dat het project voor leerkrachten een eye-opener is en dat ze ermee door willen gaan. Dan zal de impact van de activiteiten veel groter zijn, voor alle kinderen. "Kinderen van allochtone afkomst ervaren dat ze er toe doen, dat hun cultuur iets is om trots op te zijn. Maar voor witte kinderen is het net zo goed een noodzaak om te luisteren naar de verhalen van mensen uit andere culturen. Om meer te horen dan wat ze soms via hun ouders of via de media aan stereotiepen vernemen. Ik heb meegemaakt dat kinderen van wie de ouders op de CD stemden met open mond zaten te luisteren en vol vragen zaten. Ze hoorden echt een ander geluid, een andere stem, uit de mond van een allochtoon."

Meer informatie over het project 'Het nachtkastje van opa' is te verkrijgen bij theatergroep Wederzijds, 1e Nassaustraat 5, 1052 BD Amsterdam, tel. (020) 6824854/6813747.

Witte vergete

Onlangs vertrok Jenny Diski per boot naar de zuidpool. IJs, kou, eenzaamheid: Diski voelde zich helemaal in haar element. In het boek dat deze Britse schrijfster over haar tocht schreef, verbindt ze de zuidpool met de kille leefwereld van haar moeder. Een gesprek over Freud, depressies en de troost van de stilte. 'Depressie is de ultieme dofheid.'

Marjan Slob

heid

Wanneer ik 's morgens bij het wakker worden zorgvuldig goed ga liggen, kan ik mijn ogen opendoen en louter wit zien. Het zachte wit van het laken, met de donkere witte schaduwen in de plooien van het dekbed. Een brutalere tint wit met getrokken lijnen waar de muren het plafond raken of de hoek om gaan, hoeken van negentig graden in witte schakeringen. Een herhaling van wit wanneer ik mijn ogen iets ophef naar de spiegel tegenover me. Vroege momenten van onbeschrijfelijke tevredenheid. Uiteindelijk moet ik kleur in mijn dag toelaten, maar ik

kan me een poosje wentelen in een schijnbaar oneindige zee van wit. Als ik de oorsprong van dat verlangen naar witheid probeer te achterhalen, is het begonnen met het idee een patiënt in een psychiatrische inrichting te zijn. Niet tijdens mijn eerste verblijf in een inrichting in Hove, toen ik veertien was, maar later, toen ik twintig en eenentwintig was, is het ziekenhuis voor mij de ideale omgeving geworden. Witte ziekenhuislakens leken me een belofte van iets waar ik werkelijk naar verlangde: een veilige plek, witte vergetelheid.'
uit: 'Schaatsen naar Antarctica'

Hetzelfde verlangen naar 'witte vergetelheid' drijft de Engelse schrijfster Jenny Diski, inmiddels vijftig, naar de zuidpool. Een plek zonder warmte, zonder kleur, bijna zonder leven. Een plek waar Diski zich thuisvoelt. In haar boek *Schaatsen naar Antarctica*, net uit in Nederlandse vertaling, vertelt Diski van haar recente boottocht naar de zuidpool. Ze beschrijft de bemanning en haar mede-passagiers, maar vooral haar immense tevredenheid als ze dagen achtereen in haar sobere kooi doorbrengt, met uitzicht op ijsbergen. Maar het boek is niet alleen een reis-

verslag. Onder druk van haar dochter Chloe, die op het punt staat de waarheid omtrent Diski's moeder te ontdekken, maakt de schrijfster ook een tocht naar het verleden, naar haar ijzige jeugd als enig kind van een neurotische moeder en een suïcidale vader. De jonge Diski rebelleert, wordt tot twee keer toe opgenomen in een psychiatrische kliniek, vlucht in drugs en zal haar hele leven gekweld worden door depressies. Om definitief met haar moeder te breken, neemt Diski zelfs een andere naam aan.

Inmiddels is Jenny Diski (1947) een gerespecteerd schrijfster met zeven romans op haar naam. Onherbergzame, bijna harde boeken zijn het. Maar ook volstrekt origineel. De schrijfster schrikt niet terug voor de situaties die ze neerzet, probeert geen sympathie voor haar personages te wekken. Dat volslagen gebrek aan sentiment maakt haar boeken onver-

'Een geheim is een probleem. Mensen gaan ernaar op jacht'

getelijk: neem de relatie tussen moeder en kind met het waterhoofd in *Moederziel*, het verloop van een sadomasochistische verhouding in *Onnatuurlijk*, een vrouw van zeven-tig die een man van veertig versiert in *Nog lang en gelukkig*.

We hebben afgesproken in een Londens café. Ze komt te laat binnen: een tengere vrouw van begin vijftig, met stijlvolle grijze krulharen en een wat stroef gezicht. Ze mompelt een routineus excuus. Haar zal je niet betrappen op een poging het gezellig te maken. 'Laten we er niet omheen draaien, we zijn hier allebei voor ons werk', straalt ze uit. Zegt ze.

Waarom na zeven romans een non-fictie boek?

"Oh, dat had een hele praktische reden. Ik wilde naar de zuidpool en dat is duur. Met een artikel alleen zou ik niet genoeg verdienen en het zou niet interessant genoeg zijn ook, want

het was gewoon een toeristisch tochtje. Dus op een avond met iets teveel drank heb ik voor de vuist weg een boek verzonnen. Achteraf blijkt mijn moeder de link. Chloe, mijn dochter, stond net op het punt uit te vinden of er een overlijdenscertificaat van mijn moeder bestond en dat woelde in me. Boeken ontstaan op allerlei manieren. Door wensen, behoeften, fantasieën. En door toeval. Dit boek heeft van alles iets.

Wat mij betreft is het hele verschil tussen fictie en non-fictie trouwens compleet willekeurig. Maar je moet een boek verkopen als het één of als het ander. Wat nogal vervelend is, eigenlijk. Want ik wil niet waarheidsgetrouw zijn. Ik wil mijn fantasie getrouw weergeven."

Toch weet ik via uw boeken veel van u. Of althans: ik heb een hoop ideeën over wie u bent...

.. (trekt wenkbrauwen op) "Ja, voeg dat er alsjeblieft aan toe..."

... en u weet niets van mij. Het moet raar zijn om al die mensen te ontmoeten die al bij voorbaat een mening over u hebben.

"Zoveel van dergelijke mensen ontmoet ik niet, want ik geef niet veel interviews. Maar inderdaad, het is in feite belachelijk. Het is alsof een volslagen vreemdeling op straat naar je toekomt en vraagt wat je afgelopen nacht in bed hebt uitgespookt. Als redelijk mens zeg je dan: 'dat zijn jouw zaken niet'. Maar dit is geen reële situatie. Normaal gesproken zouden we nooit zo'n gesprek voeren, in ieder geval niet bij de eerste ontmoeting. En ik vraag jou helemaal niets. Nogal narcistisch hè! Mensen willen schrijvers ontmoeten. En de waarheid is dat je die niet kunt ontmoeten. Je ontmoet mensen, en zo'n mens kan een schrijver zijn, maar ik denk niet dat je ooit werkelijk te maken krijgt met de schrijver in die mens. Ook ik kan niet op die manier met de schrijver in mezelf in contact komen.

Soms stel ik lezers teleur. Schrijven ze me een brief met de vraag of ze me kunnen ontmoeten en zeg ik: 'Nee. Geloof me, het laatste dat je wilt, is mij ontmoeten.'" Een lachje. "Ik begrijp dat verlangen wel, want ik

lees ook boeken. Gelukkig meestal van dode schrijvers.

In een ideale wereld zouden schrijvers anoniem zijn. Maar de wereld is niet ideaal, en we zijn allemaal erg ijdel. Bovendien sporen uitgeverij ons sterk aan om de publiciteit te zoeken. Het staat zelfs in de contracten tegenwoordig."

U zei ooit dat u toch maar interviews deed omdat u dan makkelijker kon controleren welke verhalen er over u in omloop kwamen.

"O, dat ging meer in het algemeen over privacy. Ik heb het idee dat je, als je enigszins publiek bezit bent, het beste een privé-persoon kunt blijven door helemaal geen geheimen te hebben. Want een geheim is een pro-

Jenny Diski:
'Geloof me, het laatste dat je wilt, is mij ontmoeten'

bleem. Mensen gaan ernaar op jacht. Dus als mensen iets van je willen weten: zeg het ze en ze laten je weer alleen.

Ooit werd ik geïnterviewd door zo'n rattenkop van een journalist voor een of ander hip blad. Hij vroeg me naar mijn achtergrond, iets intiems, en ik had geen zin om hem dat te vertellen. Hij zei: 'Maar dat moet! Anders krijgen mensen het verkeerde idee van je!' Alsof mij dat ook maar een moment kan schelen! Ik weet niet of er goede redenen zijn om dat soort vragen te beantwoorden, behalve ego. Ego en de noodzaak om je brood te verdienen."

Maar als je schrijft over persoonlijke gebeurtenissen is het geen wonder dat

mensen daar vragen bij hebben.

"Je moet toch ergens over schrijven! Ik schrijf niets van me af ofzo, voor mij heeft schrijven werkelijk niets van therapie. Ik heb eenvoudigweg de behoefte om te schrijven. Die behoefte is tamelijk lichamelijk. En dat geschrijf moet ergens over gaan. Helaas. Want ik heb een boek in mijn hoofd, een perfect boek, zonder personages, zonder plot... en dat perfecte boek raakt besmeurd met woorden, karakters, et cetera. Die zijn noodzakelijk in de grotemensenwereld. En dat irriteert me mateloos. Er zijn wel eens paragrafen die me plezier doen, maar de rest van al die tekst is alleen maar een soort wegtuimelen van dat boek dat ik niet kan schrijven omdat het niet te schrijven is."

Maar ondertussen kiest u tamelijk sensationele thema's: depressie, sado-masochisme. Geen wonder dat dat vragen oproept.

Vliegt op: "Het idee dat een depressie sensationeel zou kunnen zijn! Terwijl depressie de ultieme dofheid is!

Grappig dat dat sexy wordt gevonden, nietwaar.

Wat moet ik zeggen ... ik beschrijf de wereld zoals ik die zie, en dat is de enige wereld die ik kan beschrijven.

Als ik overlees wat er op papier staat, denk ik: wat banaal, dit is zo voor de hand liggend allemaal. Het is erg moeilijk om je eigen gedachten interessant te vinden. Nu zijn de meeste zaken die schrijvers op papier zetten ook niet vreselijk origineel. Ik denk dat je dat onder ogen moet zien.

FOTO: CHRIS VAN HOUTS

Diski: 'Freud laat ons verliefd worden op onszelf'

FOTO: RONALD HOEBEN

Maar ik ben er nooit zeker van of iets gesneden koek is, of juist heel erg opwindend voor de wereld.

Het hele idee dat ik over shockerende dingen schrijf en dús ook wil shockeren, dat is gewoon niet waar. Ik wil helemaal niets, behalve thuiszitten en romans schrijven. En slapen: ik ben dol op slapen. Ten tweede ben ikzelf niet geschokt door wat ik schrijf. Mijn onderwerpen schokken mij per definitie niet."

Dan: "Ik ben niet helemaal eerlijk. Neem *Nog lang en gelukkig*, over een vrouw van zeventig die een wilde affaire begint met een jonge man. Ik

was me er zeker van bewust dat het niet gebruikelijk is om bejaarde vrouwen als begeerlijk te presenteren.

Toen ik de scène schreef waarin de man haar opeens wel aantrekkelijk vindt, wist ik dat ik inging tegen gangbare ideeën. De uitdaging was om het zo op te schrijven dat het voorstelbaar werd. Daar dacht ik aan. Ik dacht niet: 'oeioei, dit is echt schokkend'. Want dat is het niet. Waarom zouden oudere vrouwen niet op jacht gaan? Ze doen het."

(na een stilte) "Het is echt verbazingwekkend dat mensen een depressie opwindend vinden. Want het is in

feite het minst opwindende in het universum."

Depressie is niet een soort verheugd ongeluk?

"Nee. Ongeluk hoort gewoon bij het leven. Om ongeluk op een afstand te houden, moet je simpelweg een beetje bezig zien te blijven. Maar als je een klinische depressie hebt gehad, dan weet je wat het is, zoals iemand die een been heeft gebroken weet wat dat is. En alleen al door het woord te horen krijg je weer een gek gevoel, een soort herinnering aan hoe het was. Ongeluk is normaal. Maar

depressie is een soort ... er zijn geen andere zelden meer. Er is alleen dat ene zwarte visioen. Er is geen complexiteit, geen mysterie, er zijn geen belangen, er is geen relatie met het verleden want er is geen verleden. Alles is zo'n beetje weggekijnd. Ik denk dat sommige mensen aanleg hebben voor depressie, voor die bepaalde biochemische reacties in het brein. Ik heb veel tijd doorgebracht met krankzinnige mensen en ze hebben allemaal hun eigen symptomen. Sommigen zijn manisch, anderen horen stemmen. Depressie is 'mijn' kwaal. Ik beschouw depressie als een biochemische toestand, waar je pillen voor kan slikken. Maar ik zie het ook als realiteit. Ik bedoel: wat ik zie als ik depressief ben is volgens mij geen onzin. Het is een onaangename kijk op de wereld, maar ook als ik niet depressief ben komt die blik als tamelijk accuraat op mij over."

Janken

'Ik heb me er allang bij neergelegd dat het huilende kind in me blijft janken', zei Diski ooit in een interview. 'Van tijd tot tijd ga ik in een hoekje zitten en geef haar wat ruimte. Het is duidelijk: Freud blijft voor eeuwig achter me aan lopen. Ook al heeft hij me bar weinig diensten bewezen.'

"Psychoanalyse is een wonderschoon idee, mooi in artistieke zin", zegt Diski nu. "Freud pakt prachtige verhalen van zijn patiënten en speelt ermee. En zijn verhalen zijn meeslepend! Ze adviseren ons om verliefd te worden op onszelf, om onszelf te zien als helden en heldinnen in ons eigen leven. Wat inhoudt dat je je hele leven over jezelf kunt blijven nadenken, en jezelf verhalen kunt blijven vertellen over wie je 'eigenlijk' bent. Je hoeft jezelf nooit uit te vlakken.

En dat is precies hoe ik me gedraag, dus ik kan er niet over klagen. Maar de psychologie dreigt het enige verhaal te worden. Samen met het evolutionaire verhaal van de mens als een biologische machine. Die twee verhalen vechten het nu samen uit. Psychoanalyse komt steeds meer in de buurt van een religie. Lacht: tegenwoordig ga je in analyse zoals je de kerk ingaat."

Maar dan in je eentje.

"Alleen ja. En je hebt nog minder controle. Je zit er alleen met die therapeut die beweert de waarheid te kennen en als je twijfelt, vertelt hij je dat je lijdt aan weerstand. Je kunt niemand vragen: 'heeft deze man het wel bij het rechte eind?', want als je je dat afvraagt, zit je volgens de psychoanalyse al fout. Een erg onderdrukkend, erg autoritair mechanisme."

Waarom stellen mensen zich daaraan bloot?

"Geen idee. Omdat ze over zichzelf willen praten. En dat is waardevol. Heerlijk. Het idee om iemand die je niet kent te betalen om over jezelf te kunnen praten, is gewoonweg briljant."

Dus we zijn van de regen in de drup gekomen door religie in te ruilen voor psychoanalyse?

Lacht: "Religie is veel gerieflijker! Religie is lief, meditatief. Het gebruikt de structuur van de stilte enzo. Persoonlijk heb ik geen moeite met God. Natuurlijk ben ik ook niet blij met wat de kerken hebben gedaan in hun dagen, maar ach, als je een beetje rust in je hoofd wilt, dan ga je toch lekker naar een klooster, of naar een boeddhistisch centrum. Heb ik ook gedaan. Heerlijk. Je werkt, gaat naar je cel, werkt weer wat. En de nonnen bidden vijf keer per dag, wat de dag heel aardig breekt. Een mooi ritueel nietwaar."

Toch is er een verschil tussen u en de nonnen.

Een schuin lachje. "Oh ja."

En niet alleen in levensstijl. Zij gelóven.

"Och, het hangt ervan af welke nonnen je bedoelt. In het klooster waar ik zat, waren Ierse nonnen die hun geloften hadden afgelegd toen ze veertien waren. Ze hadden niets gedaan, waren nergens geweest, hadden geen benul van het leven. Toen ik daar was, troostten ze een moeder wier kindje overleed door te zeggen: 'God heeft het gezegd door het tot zich te nemen'. Tja. Maar er waren daar ook intellectuele nonnen die met enige moeite in het klooster woon-

den. Ze waren erg nadenkend en, naar mijn maatstaven, waarschijnlijk nauwelijks gelovig. Eerder sceptisch. Een rabbi zei me ooit: 'je hoeft niet in God te geloven om een relatie met hem te hebben'. Lacht: "Dat vond ik heel interessant, al weet ik niet goed wat het betekent. Toch beschrijft het vrij goed mijn gevoel. Het idee van God is absoluut noodzakelijk..."

...om het perfecte boek te kunnen schrijven.

"Ja! Kijk, ik gelóóf niet in God. Dat lijkt me een absurd iets om te doen. God heeft geen enkele relatie met wat ik begrijp van de wereld en van de natuurlijke orde. Niettemin heb ik een woord nodig om in contact te komen met perfectie, met het andere. Dat zou je God kunnen noemen."

Diski prikt wat in haar koudgeworden pizza. Ze heeft niet zoveel meer te zeggen, meldt ze. Het recordertje gaat uit, ze staat op, knikt, zegt: 'het was niet zo heel erg' en loopt weg zonder om te kijken.

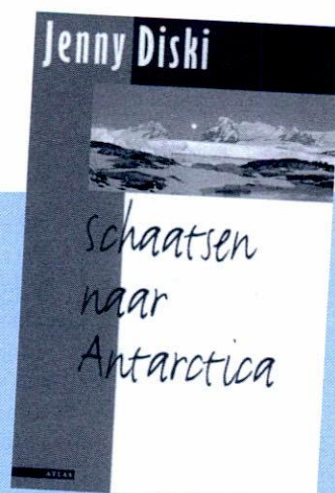
'Schaatsen naar Antartica' van Jenny Diski, Uitgeverij Atlas, f39,90.

ISBN 90 254 2166 0.

Engelse uitgave:

'Skating to Antartica', £6,99,

SBN 18 620 7049 0.

Lezersactie

Uitgeverij Atlas stelt tien exemplaren van 'Schaatsen naar Antartica' ter beschikking aan lezers van de *Humanist*. Als u kans wilt maken op zo'n gratis boek (winkelwaarde f39,90), stuur dan een kaartje naar de redactie, Postbus 75490, 1070 AL Amsterdam.

Oud-voorzitter Rob Tielman:

'De wind kee

Binnenkort zendt de Humanistische Omroep een 16-delige radiocursus humanisme uit. Een van de inleiders is Rob Tielman, oud-voorzitter van het Humanistisch Verbond. Hij hecht nog steeds veel belang aan het georganiseerde humanisme. Maar waarom eigenlijk? Is niet iedereen tegenwoordig humanist? Absoluut niet, vindt Tielman. De puriteinen rukken juist op. 'Wat me steeds weer verbaast, is de zelfgenoegzaamheid van het Nederlandse humanisme.'

Gert van Dijk

"J a, dat hoor ik zelf ook vaak, dat iedereen tegenwoordig humanist zou zijn en dat een officiële humanistische beweging dus overbodig is geworden. Toch is dat niet waar. Een voorbeeld. Onlangs hadden we de Gay Games in Nederland. Vooraf was de overheersende reactie zo'n beetje: 'Is dat nog wel nodig, sporten speciaal voor homo's?' Maar als je dan ziet hoe verschrikkelijk veel emoties die

bottenparade oproep, hoeveel mensen zedenmeester wilden spelen, hoeveel mensen dingen wilden verbieden! En dat alleen omdat er in die parade wat mannen rondliepen in een outfit die je dagelijks op de Amsterdamse Wallen kunt zien! Maar ja, dan gaat het om vrouwen en dan mag het ineens wel. Moet je je voorstellen dat de Olympische Spelen in Nederland worden gehouden en dat alle media-aandacht niet naar de sporters, maar

alleen naar de parade of naar de hoeren op de Wallen zou uitgaan! Als de Gay Games één ding hebben aangetoond, dan is het wel dat die zogenaamde tolerantie in Nederland schijn is. Veel humanisten wiegen zichzelf in slaap met de gedachte dat het in Nederland allemaal zo goed voor elkaar is. Maar als je kijkt naar concrete discussies... Nog een voorbeeld: de hysterie rond kinderporno. Waar het bij de bestrijding van kin-

FOTO: GERARD WESSEL/HH

t zich tegen ons'

Nederland:
zedenpreken
over de outfit
van homo's
maar wel recre-
atief gluren op
de Wallen

derporno om zou moeten gaan, is de bescherming van de seksuele zelfbeschikking van iedereen, dus ook die van kinderen. Maar dat doel is volledig uit het zicht geraakt. Men zit in allerlei computers te snuffelen en jaagt hysterisch op het Internet op consumenten van kinderporno. Ik vind in principe dat iemand zelf kan bepalen of hij naar bepaalde plaatjes mag kijken. Als die plaatjes zijn gemaakt op een manier waarbij het zelfbeschik-

kingsrecht van een ander is aangetast, dan moet daar wat aan gebeuren, want dat kan niet. Maar dat is dan dus omwille van de kinderen, niet omdat mensen sowieso niet naar bepaalde plaatjes zouden mogen kijken. En wat dacht je van die discussies over het belang van het traditionele gezin? Dat gezeur over dat we weer terug moeten naar de hoeksteen van de samenleving, terwijl we weten dat als er ergens mishandeling en seksueel

misbruik voorkomt, het in de gezinnen is! Dat hele terugverlangen naar een natuurlijke orde die zo goed zou zijn voor de mens, daar zouden humanisten zich veel sterker tegen tweer moeten stellen.

Aan dit soort discussies zie je dat er in Nederland veel zedenmeesters zijn. Ik proef een sterke onderstroom van puriteins denken en verwacht dat die de komende tijd alleen maar zal toenemen. De humanistische beweging

heeft volgens mij een belangrijke taak bij het tegengaan daarvan, want voordat je het weet wordt die zwaar bevochten zelfbeschikking weer aan alle kanten aangetast. Daar moeten we alert op zijn."

Is die zelfbeschikking waar u voor pleit niet juist het probleem? Veel mensen vinden dat de zelfbeschikking te ver is doorgeschoten, dat de samenleving steeds onverschilliger aan het worden is.

"Dat komt omdat zelfbeschikking vaak geïnterpreteerd wordt als 'ikke ikke en de rest kan stikke'. Maar voor humanisten betekent zelfbeschikking solidariteit, geen egoïsme. En dan niet die solidariteit die van bovenaf wordt opgelegd, zoals in communistische regimes, maar een solidariteit die voortkomt uit het welbegrepen eigenbelang van mensen. Een dergelijke solidariteit vraagt bijvoorbeeld om een sociaal vangnet, om armoedebestrijding en vluchtelingenopvang. Niet uit een christelijk moreel appèl tot naastenliefde, maar omdat je je realiseert dat het uiteindelijk in je eigen belang is dat iedereen voldoende inkomen heeft."

Maar Vluchtelingenwerk doet de vluchtelingen al en bisschop Muskens is er voor de armen... Waarin kan de humanistische beweging zich nog

onderscheiden?

"Dat hoeft niet moeilijk te zijn. Neem de vluchtelingenproblematiek. In de hele discussie daarover is nog nooit aandacht geweest voor de positie van ongodsdienstige vluchtelingen. Toch zijn er met name vanuit Iran heel veel mensen die vluchten omdat ze niet langer islamitisch willen zijn. Daar wordt vanuit de humanistische beweging helemaal niets aan gedaan! Terwijl als het gaat om vervolgd christenen in Turkije, de kerken zich vreselijk opwinden en allerlei voorzieningen treffen. Of denk eens aan de positie van juristen en artsen die zich sterk maken voor het zelfbeschikingsrecht op het gebied van abortus of euthanasie. Die mensen zouden we veel meer moeten ondersteunen, want Amnesty laat dat soort groepen toch vaak liggen.

De zelfgenoegzaamheid van het Nederlandse humanisme verbaast me iedere keer weer. Men denkt 'wij hebben de zaakjes netjes voor elkaar, we kunnen tevreden zijn over wat we bereikt hebben.' En over wat er zich in de rest van de wereld afspeelt maakt niemand zich druk, behalve misschien het Hivos (Humanistisch Instituut voor Ontwikkelings-samenwerking, red.).

Wat dat betreft maakten de Gay Games pijnlijk duidelijk dat homoseksuelen in veel landen niet zeker zijn van hun mensenrechten. Dat was voor veel mensen echt een eye-opener. Ik denk dan ook dat het Nederlandse humanisme alleen maar kan overleven door zich wereldwijd in te zetten voor humanistische waarden. Als de humanistische beweging alleen maar op een Nederlands eilandje zelfgenoegzaam blijft zitten zijn, dan kunnen we het echt vergeten."

Zijn humanisten niet veel te eigenwijs om het over inhoudelijke punten ooit eens te worden? Als je kijkt naar de discussies binnen het Verbond over armoedebestrijding, de Pil van Drion of de 24-uurseconomie, dan blijken de meningen daarover toch hevig verdeeld.

"Dat probleem had ik natuurlijk ook als voorzitter en mij lukte het toch altijd om in die enorme diversiteit een formulering te vinden waar iedereen het over eens werd."

Maar dan is meteen heel Nederland het er mee eens...

"Nee hoor, je kunt je wel degelijk onderscheiden. Maar je moet geen wollige stukken maken die aan alle standpunten recht willen doen. Daar heb je inderdaad niks aan. Maar ik denk dat bijvoorbeeld in de armoedediscussie humanisten wel degelijk een eigen geluid kunnen laten horen. Neem bisschop Muskens weer. Hij gaat uit van de klassieke katholieke filosofie, waarbij gebrek aan eten gezien wordt als een inbreuk op de door God gegeven orde. In zo'n geval heb je het recht om een brood te stelen. Vanuit een humanistische filosofie zou je niet zeggen dat mensen een brood mogen stelen, maar zou je de armen zo mobiliseren dat ze beter in staat zijn hun eigen belangen te behartigen."

Die geluiden hoor ik ook wel, maar dan van mensen die zich er doorgaans niet op laten voorstaan dat ze humanist zijn.

"Nee, dat klopt, en dat heeft denk ik te maken met het slechte imago en het gebrek aan organisatie van de humanistische beweging. Toen ik voorzitter was, in de periode '77-'87, ging er geen week voorbij of we haalden de kranten. Dat is nu niet meer zo. Die neerwaartse spiraal waarin we publicitair terecht zijn gekomen, daar moeten we uit zien te komen. Anders krijg je ook nooit mensen van niveau die woordvoerder willen zijn of in het bestuur willen zitten. De deskundigheid van de mensen die zich in het maatschappelijk debat zouden kunnen begeven, wordt niet meer gemobiliseerd. Daardoor willen die mensen zich op een gegeven moment ook niet meer aan de beweging binden.

Toch zie ik kansen. De wind keert zich tegen ons: het moralisme en de zedenmeesterij komen op en dat kunnen wij benutten. Want met wind tegen kom je in dit geval sneller vooruit dan met wind mee. Maar dan hebben we wel goede stuurlied nodig die het schip van het humanisme kunnen besturen." Lachend: "En een goede boot natuurlijk."

Radio cursus

Van 2 november tot juni 1999 twee keer per maand op de radio: de cursus 'Kwaliteit van leven - inleiding tot het humanisme'. De Humanistische Omroep zendt de zestien afleveringen uit op maandag van 17.45 tot 18.00 uur op Radio 5. Presentatie: Rina Spigt, interviews: Bert Boelaars. De cursus is thematisch van opzet. Aan de orde komen onder meer: moraal, levensstijlen, mensbeelden, opvoeding en onderwijs, natuur en milieu en de geschiedenis van het humanisme. Een interview met een deskundige moet steeds licht doen schijnen op een thema. Zo komen onder anderen Frans Jacobs, Peter Derkx, Rob Tielman en Paul Cliteur aan het woord. Elke uitzending eindigt met een discussievraag. Luisteraars kunnen hun antwoorden opsturen; deze worden in de volgende uitzending behandeld. De uitzendingen zijn te zijner tijd verkrijgbaar op cassette.

Pauline de Bok

Tot voor kort merkte ik haar nauwelijks op: de deugd bescheidenheid. Het ligt in haar aard dat ze zich niet opdringt, misschien had ik er de leeftijd nog niet voor, in elk geval paste ze niet in de tijdgeest. Lange tijd is er op haar neergekeken en is ze weggemoffeld. Ze rook te veel naar jezelf wegcijferen, klein maken. Terwijl er juist een wereld te winnen leek. Arbeiders, vrouwen, homo's, zwarten, gehandicapten, ze kwamen voor hun rechten op. Alle streven was gericht op zelfbewustzijn en assertiviteit. De keerzijde daarvan dringt zich steeds meer aan me op. We zijn terechtgekomen in een samenleving van rechten. Steeds gedetailleerder worden ze vastgelegd in regels en procedures. We dagen elkaar voor het gerecht, we dreigen met schadeclaims, we vechten onze kleine oorlogen om maar niet benadeeld te worden. We nemen onszelf serieus, bloedserieus. Maar is het nu echt nodig om alles waarop we recht hebben ook daadwerkelijk op te eisen?

Natuurlijk, ieder mens is voor zichzelf het middelpunt van het universum, maar ieder mens deelt die unieke positie met miljarden anderen. Dat hij ook slechts een flits in het licht van de eeuwigheid is, vergeet hij liever. Hij roept zijn goeroe's na hoe geweldig hij is. Het positieve denken barst uit zijn voegen. Ons werk is uitdagend, onze relatie is fantastisch, onze kinderen zijn veelbelovend, de superlatieven tuimelen over elkaar. We zijn besmet door de taal der reclame. Kwaliteit, individualiteit, top, mega, hyper. En we hebben niet in de gaten dat we steeds hysterischer worden. De drang om te beheersen stuwt ons voort, de drang om onze omgeving te bespelen, om heer en meester te zijn over ons eigen leven. De maakbaarheid van de samenleving hebben we ingeruild voor onze eigen maakbaarheid. En mensen die daar niet in slagen zijn sukkels. Meewarig kijken we op hen neer.

We gaan ver om ons vege lijf te redden, te ver. Gezondheid zien we als de normale menselijke staat van zijn. Maar leven is klappen oplopen, gehavend raken, aftakelen en afsterven. Dat is zo in het plantenrijk, dat is zo in het dierenrijk, waarom zou het bij ons anders zijn? En trouwens: waarom is dat zo erg? Omdat we onszelf wijsmaken dat we de hemel verdienen. Schitteren zullen we, in het middelpunt staan. Als we aftakelen, hoeft het voor ons niet meer. Fysieke aftakeling? Nee, dank je, ik niet, ik neem mijn maatregelen. Geestelijke aftakeling? Ik eis dat er maatregelen worden genomen. Ik wil alleen de groei en de bloei van het leven. En zo

reduceren we ons tot ideaaltypen.

Bescheidenheid, de waarde van het aanvaarden, van het loslaten, ambiëren we niet. Terwijl bescheidenheid de weg opent voor relativering, voor tolerantie en zelfspot, voor humor en mededogen. Ze ontmaskert de ikonen van deze tijd in hun schamele opgeblazenheid. Pas als we bescheiden zijn kunnen we weer een stapje opzij doen voor anderen, en is er plaats voor loyaliteit.

We zijn de afgelopen eeuw op grote schaal stampvoetende kleuters geworden. Bescheidenheid kan ons weer tot wasdom brengen.

Pauline de Bok is journalist

Uw favoriete deugd

Dit is een aflevering uit de serie 'deugden voor de 21ste eeuw'. Lezers van *Humanist* kunnen aan dit boek een bijdrage leveren door in maximaal 600 woorden op persoonlijke wijze te vertellen welke deugd zij van belang vinden om mee te nemen naar de volgende eeuw. Een deskundige jury maakt de selectie. Richt uw column aan: het Humanistisch Verbond, postbus 75490, 1070 AL Amsterdam, o.v.v. 'boek deugden'.

ILLUSTRATIE: NIELS DE HOOG

*Marian: 'Ik kon mezelf
wel voor mijn kop slaan
dat ik dat been niet eer-
der had laten amputeren'*

FOTO: ADRIENNE M. NORMAN

‘Toen ik bijkwam uit de narcose, voelde het alsof mijn been er nog gewoon aan zat. Het eerste dat door mijn hoofd ging was: shit, ze hebben toch niet tijdens de operatie besloten om het alsnog op te lappen? Pas nadat ik zelf met mijn hand had gevoeld, geloofde ik dat ze de amputatie werkelijk hadden uitgevoerd.’ Drie jaar geleden besloot Marian Timmer dat ze definitief verlost wilde worden van haar door talloze operaties verminkte linkerbeen. Een beslissing waar deze 39-jarige journaliste geen moment spijt van heeft.

JANNA VAN VEEN

'Mijn linkervoet voelt nog steeds koud aan in de winter'

Vanmorgen gewassen en gegeten. Daarna kwam dokter Van Sloten langs om te vertellen dat mijn been eraf moet wanneer de uitslag negatief is. Anders krijg ik weer een jaap erbij van heb ik jou daar'. Marian is vijftien jaar als ze dit in haar dagboek schrijft. Ze ligt op dat moment voor de derde keer in het ziekenhuis voor de verwijdering van een weliswaar goedaardig, maar zeer hardnekkig gezwel in haar linkerbovenbeen. Turnen, de sport die ze fanatiek beoefende, kan ze voortaan vergeten. Maar ook in andere opzichten beïnvloeden de operaties haar leven. "Ik zat op de Mavo en ik miste steeds minimaal zes weken les wanneer ik in het ziekenhuis lag. Vooral het laatste schooljaar was moeilijk. Ik had voor bijna al mijn schoolonderzoeken onvoldoendes. Dat ik toch geslaagd ben is een klein wondertje."

Ze vervolgt: "Het ziekenhuis is ook niet echt een prettige plek om te verblijven. Ik heb veel mensen dood zien gaan. Op zo'n leeftijd reageer je daar best hard op, maar het greep me natuurlijk toch aan. Ik had na de operaties veel pijn. En ik schaamde me ten opzichte van mijn medeleerlingen. Iedereen keek altijd naar die littekens met zwemmen. Ook durfde ik niet zo goed met jongens om te gaan. Ik dacht dat ze me toch niet wilden met zo'n been. Nu weet ik dat dat allemaal flauwekul is, maar in die tijd was ik erg onzeker."

Littekens

Marian is zestien jaar oud wanneer de specialist besluit tot bestraling over te gaan. "Die bestraling was een experiment, maar ik had weinig keus. Ik zou mijn been kwijtraken als ze verder zouden gaan met opereren. Dat was iets wat ik absoluut niet wilde. Ik kan me herinneren dat ik tegen die specialist zei dat ik mezelf nog liever voor de trein zou gooien dan dat ik een amputatie zou moeten ondergaan." Ze wordt in totaal twee keer be-

straald. Een jaar of acht functioneert haar been praktisch normaal. Marian is de ellende eigenlijk al vergeten - ze wordt helemaal in beslag genomen door haar studie aan de School voor de Journalistiek - wanneer het weer mis gaat. Ze krijgt pijn in haar linkerbeen. In het ziekenhuis blijkt dat haar dijbeen gebroken is. Er moet een hoekplaat in het been worden geplaatst om de botten bij elkaar te houden. Anderhalf jaar later, ze heeft net een vaste baan gevonden, breekt de ijzeren plaat.

Meerdere specialisten worden geraadpleegd. Een van hen zegt zeer cru: 'Ik ga geen uren aan zo'n slecht been sleutelen, wanneer ik het in een half uur kan amputeren.' Marian: "Ik was toen heel kwaad op die man. Nu weet ik dat hij eigenlijk gelijk had. Mijn been zag er inmiddels niet meer uit. Vol verkleuringen en littekens en helemaal geslonken. Maar ik had er een speciale band mee gekregen: het was een soort zorgenkindje van mijn lichaam."

Uiteindelijk wordt een chirurg gevonden die een ijzeren pen in Marians been aanbrengt. Na jarenlang opnieuw tantalische kwellingen te hebben doormaakt met afstotingsverschijnselen en ontstekingen geeft de dreiging van kanker voor Marian de doorslag.

"Tijdens een controlebezoek meldde ik een passant dat er een vreemde plek op mijn onderbeen zat. De arts raakte in paniek toen hij die plek zag. Hij dacht dat ik nog hooguit anderhalf jaar te leven had. Eerst moest ik natuurlijk enorm janken. Daarna kon ik me wel voor mijn kop slaan dat ik dat been niet eerder had laten amputeren." Drie weken zitten Marian en haar vriend in angst. Gelukkig blijkt de plek goedaardig. Marian: "Ik was hartstikke blij natuurlijk, maar op het moment dat de arts me het nieuws bracht, heb ik direct gezegd: 'nu gaat dat been er af'. Ik kreeg nog wel een voorstel voor een nieuwe ingewikkelde operatie, maar mijn besluit stond vast.

Het been ging er af en ik had daar vrede mee."

Torso

Marian krijgt het advies eerst te praten met mensen die ook een amputatie hebben ondergaan. "Zo kwam ik bij een jonge vrouw terecht wier been elf jaar eerder geamputeerd was. Zij kon eigenlijk alles met haar prothese. Ze had zonder problemen twee kinderen gekregen, kon fietsen, ging zwemmen, werkte in haar tuin, enzovoorts. En ook de nadijn viel volgens haar wel mee. Dat sterkte me in mijn besluit." Haar vriend steunde haar volledig. "Ik was natuurlijk toch wel onzeker, ook al woonden we al heel lang samen. Maar hij heeft alle ellende met dat been van dichtbij meegeemaakt en was het er volkomen mee eens. We hebben in de kamer een vrouwentorso staan, een lichaam zonder armen en benen, en mijn vriend zei: 'zij is toch ook heel mooi'. Dat vond ik erg lief van hem."

"Toen het eenmaal zover was, was ik helemaal niet nerveus. Zelfs niet op de operatietafel. Ik voelde me eigenlijk alleen maar prima, erg opgelucht dat het eindelijk gebeurd was. En ik ben ook vrij snel gewend geraakt aan de prothese. Ik kan weer fietsen en ik zwem bij een club. Zonder prothese. Op een vol strand houd ik hem wel aan. Behalve in het buitenland, want daar kent niemand me."

Marian draagt panty's onder een korte rok. Dat ze een prothese draagt is nauwelijks zichtbaar. Fantoomverschijnselen heeft ze wel. Fascinerend, vindt ze. "Mijn linkervoet voelt nog steeds koud aan in de winter en als het erg warm is voel ik een straaltje zweet langs mijn linkerkuit lopen. Eigenlijk wel grappig."

Nu, drie jaar na de operatie, heeft zij nog steeds vrede met haar besluit. "Ik ben zo lang met dat been bezig geweest dat ik blij ben dat het mijn tijd en energie niet langer opslokt."

DENKEN & DOEN

Activiteiten in oktober

Wanneer Nietzsche het verwijt kreeg dat zijn teksten onleesbaar waren, antwoordde hij: 'Ik schrijf toch zeker geen literatuur!' Steeds meer huidige 'schrijvende denkers' echter, laten suggestie, fictie en argumenten wel degelijk hand in hand gaan.

FRANS BOENDERS
GEERTEN MEIJSSING
HANS ACHTERHUIS
WILLEM VAN REIJEN
ARNOLD HEUMAKERS
J A N B O E R
RUDY KOUSBROEK
JAAP VAN HEERDEN
DESANNE VAN BREDERODE

Stress speelt een rol bij hart- en vaatziekten en bij het verminderde functioneren van het afweersysteem tegen infecties. Ook verstoort stress het evenwicht in de psyche. Burnout, psychotrauma, professionele depressie, vitale uitputting en ME zijn enkele ziekteverschijnselen die er sterk mee samenhangen. Naast de psychologische en fysiologische achtergronden van stress laten de lezingen zien hoe je ongewenste stress op velerlei wijzen de baas kunt.

Wie ben ik

Workshops over het maken van mandala's en het vinden van je draai in het leven. Vanaf donderdag 1 oktober wordt, in zes achtereenvolgende donderdagavonden, getracht een antwoord te vinden op de vragen 'wie ben ik' en 'mag ik mijzelf zijn'. Locatie: Randmeercollege, F.A. Molijnlaan 166 in Nunspeet. Meer informatie via tel. 0341-252203.

Schrijvende denkers

Studium Generale-programma 'Schrijvende Denkers' over de invloed van de literatuur op de filosofie en de relatie tussen schrijven en denken. Vanaf maandag 5 oktober en tot en met november nog iedere maandag in de Senaatszaal van het Academieggebouw, Domplein 29 in Utrecht. Aanvang 20.00 uur. Meer informatie via tel. 030-2532436.

Ouderen

Op maandag 5 oktober in 'Kwartier Humanisme' aandacht voor hulp door ouderen. Mevrouw Koning, 71 jaar, was maatschappelijk werkster. Tegenwoordig helpt ze buitenlanders die zich in Nederland vestigen met het meester worden van onze taal. Een voorbeeld van hoe ouderen nog altijd een waardevolle functie in de samenleving vervullen. Hun leeftijd kan zelfs een extra argument zijn. Want wie beschikken over zoveel ervaring, wijsheid, geduld en relativiseringsvermogen als ouderen? Radio 5, 15.45 uur.

Stro

Koop nu één of meer balen stro bij Wakker Dier voor f20,- (per baal) en help zo mee aan de landelijke actie 'Stro en ruimte voor alle varkens'. Bel voor informatie 030-2306006.

Cursus humanisme

Vanaf dinsdag 6 oktober organiseert af-

deling Zuid-Limburg een introductie-cursus humanisme. In zes dinsdagavonden komt u alles te weten over zowel de geschiedenis als de huidige praktijk van humanisme en het HV in de regio Zuid-Limburg. Ook worden thema's behandeld als 'moraal' en 'mens en wereldbeeld'. De cursus wordt gegeven in Maastricht en kost f95,- (leden f75,-), inclusief het boek 'De kostbare mens'. Bel voor meer informatie en opgave met tel. 045-5230668.

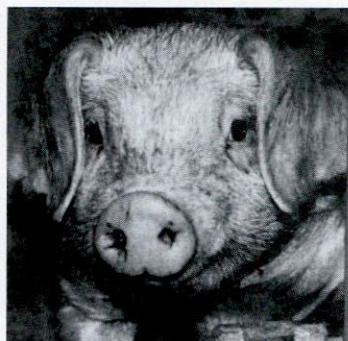
STRESS!

Lezingencyclus van vier dinsdagavonden over stress door Studium Generale Maastricht, vanaf dinsdag 6 oktober. Plaats: Collegezaal Nieuwenhof, Zwingelput 4 in Maastricht, aanvang 20.00 uur. Gratis toegankelijk. Meer informatie: tel. 043-3883541.

Marokkaanse vrouwen

Tentoonstelling 'Een blik van herkenning: Marokkaanse en

Gesprekken tussen Marokkaanse en Nederlandse vrouwen vormden de basis voor de tentoonstelling. In ontmoetingen wisselden zij belangrijke levenservaringen uit, waarmee zij de stereotype beelden die zij van elkaar hadden doorbraken. Aan de hand van foto's, verhalen en voorwerpen vergelijkt de tentoonstelling de ontwikkeling van Marokkaanse vrouwen in Nederland met die in Marokko.

Varkens zijn wroetgrage, gezellige dieren, die het liefst spelen en rommelen in stro. Stro is voor hen dan ook een eerste levensbehoefte. Toch slijten miljoenen varkens in de bio-industrie een elendig leven op roosters en betonnen vloeren. Stichting Wakker Dier wil de boeren, maar vooral de varkens een handje helpen door de boodschap 'Stro en ruimte voor alle varkens' op ludieke wijze over te brengen aan een aantal dieronvriendelijke boeren. Hiervoor is vooral stro nodig! Lezers van de *Humanist* kunnen hun steentje bijdragen door een baal stro te kopen.

Uw donorverklaring bevat belangrijke persoonlijke gegevens over orgaan- en weefseltransplantatie. Wilt u deze gegevens veranderen, of heeft u vragen, bel dan 0800-8212166 (cost. per oproep).
 Verklaring van de gegevens aan de voorzijde:
 Keuze 1: U stelt uw orgaan en weefsels na uw overlijden niet beschikbaar voor transplantatie.
 Keuze 2: U stelt uw orgaan en weefsels na uw overlijden beschikbaar voor transplantatie.
 Keuze 3: U laat de beslissing over aan uw nabestaanden.
 Keuze 4: U laat de beslissing over aan een specifiek persoon.
 Aan de kinder- en gezinsrechtelijke afstemming: 0190 9482 22 Kerkwade

De meeste humanisten zullen er, op basis van hun levensovertuiging, geen problemen mee hebben als er na hun dood gebruik gemaakt wordt van hun organen of weefsels. Zij geloven niet in een leven na de dood en het afstand doen van organen kan worden gezien als een uiting van solidariteit met de medemens, over de grens van de dood heen. Toch moeten we ook aan onze nabestaanden denken. Zouden zij om emotionele redenen niet de mogelijkheid moeten hebben alsnog nee te zeggen? In de vorige *Humanist* schreef Gert van Dijk al waarom het ogenschijnlijk zo eenvoudig invullen van de donorverklaring door deze afweging maar niet wilde lukken. Vanavond wordt uitgebreid op dit gevoelige onderwerp ingegaan.

Nederlandse vrouwen in beeld', vanaf zaterdag 10 oktober in het Museum voor Volkenkunde, Willemskade 25 in Rotterdam. Informatie: tel. 010-4112202.

Antiek mensbeeld

Op zondag 11 oktober de filosofische lezing 'Het antieke mensbeeld'. In de Griekse cultuur ligt voor ons de oorsprong van het filosoferen over mensen en hun mogelijkheden. Hebben de oude Grieken antwoorden op onze vragen te bieden? Van 13.30 tot 16.00 uur in De Bres, Schoolstraat 4 in Leeuwarden. Meer informatie of folder via tel. 058-2126162.

Vooroordelen

Op dinsdag 13 oktober de lezing 'Vooroordelen en stereotypen' door L. Wecke, werkzaam bij het studiecentrum voor vredesvraagstukken van de Nijmeegse Universiteit en bekend van Omroep Gelderland. In zijn betoog geeft Wecke aan hoe een bepaalde beeldvorming kan leiden tot oorlog of vrede. Deze problematiek speelt ook een rol in internationale betrekkingen. Om 20.00 uur bent u welkom in De Berkhof, Waliensestraat 33 in Winterswijk; toegang gratis. Meer informatie via tel. 0543-476105.

manitas, afdeling Amsterdam, Sarphatistraat 6, aanvang 20.00 uur. Meer informatie via tel. 020-5231100.

Organen

Op woensdag 14 oktober spreekt Gerda Bernink van de Stichting Donorvoorlichting over 'Organen afstaan na je dood, een vanzelfsprekende zaak?'. Ook filmvertoning 'Het Rode Testament', over de problematiek van nabestaanden. Om 20.00 uur in De Unie, Kerkweg Oost 226 te Waddinxveen. Informatie: tel. 0348-401753.

Miskraam

Op dinsdag 13 oktober is er een informatieve bijeenkomst voor vrouwen die een of meer miskramen hebben gehad en behoefte hebben aan contact met lotgenoten. Vanavond kan men zich opgeven voor vier bijeenkomsten over dit onderwerp, die enkele weken later zullen worden gehouden. Plaats: Hu-

Tranen

Buurttheater-voorstelling 'Tranen in de regen' van Stut Theater, op donderdag 15 oktober in Woningbedrijf Zuid-West, Zichtenburglaan 16 in Den Haag. Aanvang 20.30 uur. Meer informatie via tel. 030-2311801.

Maakbaar

Lezing 'Voor wie geen verschillen ziet is alles maakbaar' op zondag 11 oktober om 15.00 uur in Theater De Koningsstal, Wilhelminastraat in Wijk bij Duurstede. Informatie via tel. 0343-571910.

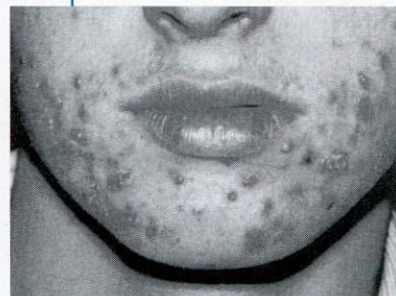
Moet alles wat bedacht is ook daadwerkelijk worden uitgevoerd? Waarom kost het ons steeds meer moeite te aanvaarden dat de realiteit weleens afwijkt van onze verwachtingen? We lijken het accepteren van afwijkingen, het genieten van verschillen en het plezier van het onverwachte steeds vaker te ontkennen of te negeren. We willen het leven beheersen, maken en construeren. Dat de kwaliteit van het leven hierdoor achteruit gaat, wordt nogal eens uit het oog verloren. Reden voor afdeling Heuvelrug-Krommerijn en de Jonge Humanisten om hier een lezing aan te wijden.

Stut Theater is een theatergezelschap van amateurspelers en -speelsters uit Utrechtse volksbuurten. De toneelstukken zijn gebaseerd op ervaringen en verhalen van de spelers en andere buurtbewoners. In 'Tranen in de regen' laten Nederlandse, Turkse en Marokkaanse bewoners hun emoties, twijfels en onzekerheden rondom hun kinderen zien. Elke vader en moeder zal zich in het stuk herkennen.

Platvoeten, snot, acne en roos. Waarom heeft de Schepper ons niet wat beter in elkaar gezet? Midas Dekkers vraagt het zich af in deze tentoonstelling, die een opsomming vormt van ettelijke lichamelijke gebreken en tekortkomingen. Wat heb je bijvoorbeeld aan een blindedarm die alleen maar kan ontsteken? Wat is de functie van puistjes, spataderen of aambeien? En waarom heeft de Schepper ons een vierpootsruggegraat geleverd bij een tweepootslijf? Alle lichamelijke beperkingen worden rijkelijk geïllustreerd met uiteenlopende en soms bizarre objecten zoals preparaten van een blindedarm, blaas en zelfs een maagdevlies. Dekkers' conclusie moge duidelijk zijn: wij mensen zijn verre van perfect met onze kwaaltjes, beperkingen en 'voortdurende loopsheid'. De Schepper heeft maar prutswerk afgeleverd!

Zorgzaam

Op zaterdag 17 oktober organiseert afdeling Alkmaar/Den Helder het symposium 'Medemens... mij een zorg?!'. Mensen die getoond hebben dat de ander hun een zorg is komen in aanmerking voor de titel 'Een zorgzaam mens'. In tegenstelling tot de heersende mening dat weinigen zich nog bekommeren om een ander, denkt de organisatie dat er in het dagelijkse leven nog steeds veel zorgzaamheid tussen mensen bestaat. Dit hoopt zij vandaag aan te kunnen tonen en wel om 14.00 uur in restaurant Koekenbier, Kennemerstraatweg 16 in Alkmaar. Meer informatie: bel 072-5124108.

me en postmodernisme. Het symposium vraagt aandacht voor de waarden die in deze nieuwe moraal onzichtbaar zijn, zoals gerechtigheid, solidariteit, duurzaamheid en gespreide verantwoordelijkheid. Bel voor meer informatie met 024-3615555.

Prutswerk!

Expositie 'Prutswerk: 40 Klachten aan de Schepper', vanaf zaterdag 17 oktober in het Noordbrabants Natuurmuseum, Spoorlaan 434 in Tilburg. Informatie: tel. 013-5353935.

Orgaandonatie

Op zondag 25 oktober organiseert afdeling Arnhem in het kader van het project 'De ideale mens?' een informatiebijeenkomst over orgaan- en weefseldonatie. Daarnaast zal Annemiek Ripken, als humanistisch raadvrouw werkzaam in een ziekenhuis, een discussie leiden over de pro's en contra's van het na je dood afstaan van organen. Ruime gelegenheid tot vragen stellen. Plaats: wijkcentrum 'de Rijnkant', Trans 8 in Arnhem, aanvang 14.00 uur. Bel 026-3636125 voor meer informatie.

Macht

Symposium 'De verbeelding van de macht' van het Thijmgenootschap en de Thomas More Academie op zaterdag 17 oktober in de Ridderzaal, Binnenhof 11, Den Haag. De nieuwe moraal wordt bepaald door liberalisme, pragmatis-

Leids Museumfestival

Van zondag 18 oktober t/m 22 november organiseren zes Leidse musea een Leids Museumfestival met als thema 'musea en literatuur'. Meer informatie via tel. 071-5168746.

Vrouwen vooruit

Op dinsdag 27 oktober het door Bureau Studium Generale georganiseerde mini-symposium 'Vrouwen vooruit' in het kader van honderd jaar vrouwenarbeid. Locatie: Uraadszaal van het Bestuursgebouw, Heidelberglaan 8, De Uithof in Utrecht. Het programma bestaat uit een aantal korte voordrachten en

Laat u rondleiden door het Rijksmuseum van Oudheden door niemand minder dan Jan Wolkers (25 oktober) en luister een week eerder naar Abdelkader Benali in het Rijksmuseum voor Volkenkunde. Of lijkt Boudewijn Büch u wel wat in Museum Boerhaave op 1 november? In de loop van november staan Geerten Meijsing, Armando en Doeschka Meijsing nog op het programma. Zes tot de verbeelding sprekende auteurs zijn uitgenodigd om invulling te geven aan het thema 'musea en literatuur'. De vrijheid waarmee ze het publiek op een zondagmiddag deelgenoot kunnen maken van hun voorliefde voor het gebouw, de collectie of één speciaal museumstuk, zal zonder twijfel een aantal intrigerende presentaties opleveren.

Foto: S. RAVIER

'Doorstroom van vrouwen in hogere (wetenschappelijke) functies' is het thema van deze middag. Topfuncties worden overwegend bekleed door mannen. Het ontbreken van vrouwen in deze regionen wordt vaak te makkelijk geweten aan haar (belemmerende) traditionele zorgtaak in

het gezin. Het feit dat veel besturen met een door mannen gedomineerde cultuur saai, weinig effectief en niet creatief zijn, maakt dat vrouwen er ook gewoon geen zin in hebben. Tegenover de mannelijke 'machtscultuur' staat een 'gezagscultuur', waarin meer sprake is van onderling vertrouwen en redelijke argumentatie - een cultuur waarin vrouwen zich meer kunnen vinden. Gezien de huidige cultuuromslag van 'macht' naar 'gezag', zou de bereidwilligheid van vrouwen om topfuncties te bekleden in de nabije toekomst wel eens kunnen toenemen.

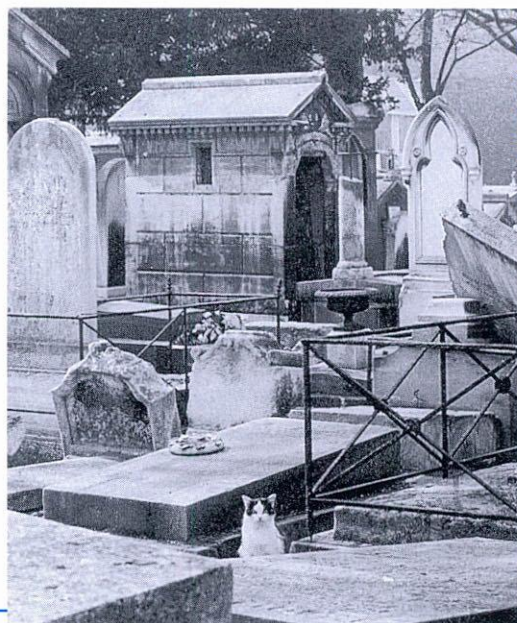

Foto: Anja Krabben

duurt van 14.00 tot 17.00 uur. Meer informatie: tel. 030-2532436.

Cursus humanisme

Op dinsdag 27 oktober, 3 en 10 november biedt afdeling Amsterdam een introductiecursus aan over de geschiedenis en de uitgangspunten van het humanisme, aanvang 20.00 uur. De cursus kost inclusief cursusmateriaal f45,-. Aanmelden, liefst vóór 20 oktober, kan telefonisch op werkdagen tussen 10.00 en 12.00 uur via 020-6222404 of door een briefje te schrijven naar HV, afdeling Amsterdam, Sarphatikade 13, 1017 WV Amsterdam.

24-uurseconomie

Debat over 24-uurseconomie op donderdag 29 oktober om 20.00 uur in de Universiteit voor Humanistiek, Drift 6 in Utrecht. Toegang f5,- (HV-leden f3,50). Bel voor informatie 030-2283475.

Buurttheater

Driedaags internationaal congres 'Theater-in-de-Buurt', donderdag 29 t/m zaterdag 31 oktober op de Faculteit Theater van de Hogeschool voor de Kunsten in Utrecht. Meer informatie via Stut Theater, tel. 030-2311801.

Vrijwilligers gezocht

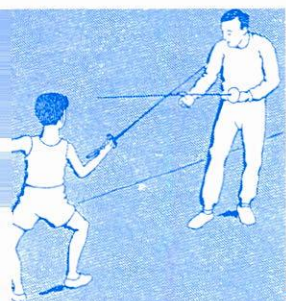
De AVVL, Humanitas en het HV zijn op zoek naar vrijwilligers die vanuit hun afdeling de cursus 'Praten over de dood' willen gaan opzetten en begeleiden. Voor deze mensen wordt op vrijdag 30 t/m zaterdag 31 oktober een training gehouden die drie dagdelen zal beslaan. De cursus 'Praten over de dood' is bedoeld voor iedereen die interesse heeft in het levenseinde. Deze training is erop gericht kennis te maken met de opzet van de cursus en het cursusmateriaal. Ook de ervaringen van deelnemers en de vraag hoe je een veilig klimaat kunt bevorderen komen aan de orde.

Locatie is vormingscentrum de Essenburgh in Hierden. De kosten zijn f75,- (incl. overnachting en maaltijden). Bel voor meer informatie met Ruud van Sijl, consultant regionale activering: 020-5219000.

Relatieviering

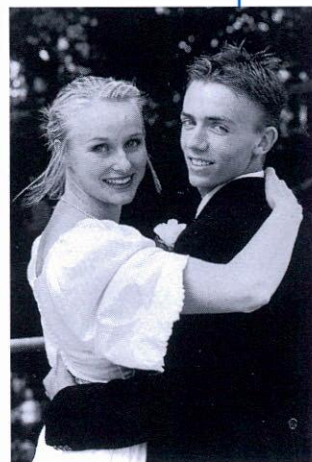
Op zaterdag 31 oktober is er van 10.00 tot 16.00 uur een studiedag 'toespraak' op de Universiteit voor Humanistiek, Drift 6 in Utrecht. De dag is speciaal bedoeld voor begeleiders van humanistische relatievieringen en wordt verzorgd door John Hoks, neerlandicus en zelf begeleider van relatievieringen. Tijdens het ochtendgedeelte ligt het accent op het praktisch opzetten van een toespraak, belangrijke aandachtspunten en valkuilen; 's middags wordt creatief geoefend met allerlei taalwerkvormen. Voor koffie en thee wordt gezorgd, wel zelf een lunchpakketje meenemen. Bel voor informatie of aanmelding met Bea van Berkel, tel. 020-5219050.

24-uur oplopende gemoederen zijn te verwachten bij een debat over de voor- en nadelen van de 24-uurseconomie. Begin dit jaar heeft het HV zich er toe willen aansluiten bij een actie van kerken en milieubeweging tegen de 24-uurseconomie. Niet alle denkers zijn het hiermee eens. Vanuit bezorgdheid over een leefbare toekomst rijst bij velen juist de vraag of het streven naar groei niet strijdig is met

duurzaamheid. Gert van Dijk staat echter vierkant achter de 24-uurseconomie en is bereid hierover de degens te kruisen met Thomas van Slobbe van Natuur en Milieu.

Buurttheater is podiumkunst door en voor autochtone en allochtone inwoners van volksbuurten en gemeenschappen. Van lokale verhalen of maatschappelijke thema's wordt aantrekkelijk en confronterend theater gemaakt voor publiek dat zelden of nooit het reguliere toneel bezoekt. Op dit congres kunt u workshops, lezingen, video-presentaties en openbare repetities bijwonen. Ook is er een forum met diverse sprekers vanuit de politiek, welzijnsinstellingen en bewonersgroepen.

Elke avond stappen

Eindelijk weg uit dat ro

LEONIE VAN DEN SCHOOR

Een plotselinge ziekte, een verrassende ontmoeting, een verre reis, een onverwacht ontslag of een inzichtgevende droom. Tal van gebeurtenissen kunnen het leven ineens op zijn kop zetten. Hoe ga je daarmee om? In deze serie komen mensen aan het woord die een ingrijpende ommekeer in hun leven hebben meegemaakt. Dit keer het verhaal van Ester Mangnus (21). Toen ze op kamers ging wonen, werd haar leven één groot feest.

Achttien is ze als ze haar ouderlijk huis verlaat. Eindelijk weg uit dat kleine rotdorp met die achterlijke mensen. De stad lokt: vrijheid! Niet dat Ester Mangnus thuis aan strakke regels is gebonden, haar ouders laten haar behoorlijk vrij. Maar ze wil nóg losser en zelfstandiger zijn: niet alles uitleggen wat ze doet, geen moeder die er iets van zegt als haar kamer een bende is of een vader die op haar zit te wachten als ze uit is geweest. Haar vrijheidsdrang wordt nog eens extra gevoed door haar vrijgevochten vrienden die wél al op kamers zitten. "Ik zag hoe gezellig ze het hadden. Hun kamerdeuren stonden open, iedereen liep in en uit, ze gingen vaak stappen. Dat wilde ik ook. Maar van mijn ouders moest ik eerst mijn opleiding afmaken." Ze heeft haar diploma van het voorbereidend hoger beroepsonderwijs nog maar net op zak, of ze heeft al een kamer. Geregeld via een vriendin die al langer in Nijmegen woont. "Mijn ouders schrokken ervan dat het allemaal zo snel ging. Ikzelf niet. Ik vond het hartstikke spannend en nieuw. De eerste dag dat ik op kamers woonde, heb ik al mijn vrienden uitgenodigd en zijn we meteen uitgegaan."

Weekritme

Haar leven verandert ingrijpend: opeens moet ze voor zichzelf zorgen. Dat lukt niet al te best. Ze heeft geen zin om in haar eentje boodschappen te doen en te koken, dat is zo ongezellig. Keer op keer stelt ze het uit om haar kamer op te ruimen, want er zijn zoveel leukere dingen te doen. Zoals vrienden opzoeken en uitgaan. Ester:

"Ik maakte er één groot feest van. Elke avond ging ik met vrienden naar een kroeg of disco. Op den duur had ik een vast weekritme: op maandag naar die tent, op dinsdag naar die club. Thuis blijven zitten op mijn kleine kamertje deed ik niet, ik kon niet zo goed tegen alleen zijn. Toch heb ik me nooit eenzaam gevoeld, daar had ik de kans niet toe. Ik voorkwam het door telkens iets af te spreken. Als ik om acht uur 's avonds nog alleen thuis zat, ging ik bij iemand langs of bezocht ik een café waar ik altijd wel bekende mensen tegenkwam. Zo ontmoette ik allerlei rare mensen die ook altijd maar wat in een kroeg rondhingen." Ze gaat sociaal-pedagogische hulpverlening studeren. Het eerste lesuur mist ze steevast, ze moet tenslotte uitslapen van haar avondjes stappen. De latere lessen volgt ze wel, maar daarbuiten doet ze

'Ik had een vast weekritme: op maandag naar die tent, op dinsdag naar die club..'

niks aan haar studie. Op school staat ze bekend als 'dat meisje dat altijd te laat komt'. "De overgang van het VHBO naar de SPH was groot. Op het VHBO had ik een heel hechte vriendenclub. Van die halve hippies die op kamers woonden en gitaar speelden. Heel gezellig. Dat miste ik op de SPH. Mijn klasgenoten waren best wel braaf: ze deden netjes hun huiswerk en maakten zich zorgen over van alles en nog wat.

Ester Mangnus, 'dat
meisje dat altijd te
laat komt'

lorp!

Ze waren nog niet 'los', zoals mijn vrienden van de VHBO."

Familierebel

Thuis vertelt ze dat op school alles goed gaat, ze wil niet dat haar ouders zich ongerust maken. Maar de behoefte om zich af te zetten tegen haar ouders is groot. Temeer daar haar oudere broer zo rustig en keurig is. Hij studeert theologie in Utrecht en woont in een pastorie, iets wat haar gelovige ouders met goedkeuring gadeslaan. Ester daarentegen wil haar ouders zoveel mogelijk choqueren en wordt de rebel van de familie. Ze vertelt stoere verhalen over haar vrienden: dat ze tot zes uur in de ochtend uit zijn geweest, dat de broer van die en die in de gevangenis zit. "Ik geloof niet dat ze daarvan onder de indruk waren. Mijn vader vond dat het erbij hoorde, zag het als een opstandige periode waar ik doorheen moest. Wat mijn ouders nog het meest schokte, was dat ik na twee jaar studeren mijn propedeuse niet haalde."

Ze stopt met haar studie en gaat in een café werken. Na twee jaar lol maken, krijgt ze langzamerhand wat meer behoefte aan rust. Ze hoeft niet meer per se elke avond de deur uit, een avondje thuis op de bank met een goed boek is ook leuk. "Ik heb veel geleerd in die twee jaar. Vroeger vertrouwde ik alles en iedereen, ik vond het allemaal zo gezellig en ging overal op in. Ik wilde dat iedereen me aardig vond. Nu ben ik wat harder. Ik hoef niet iedereen te vriend te houden, er zijn grenzen."

Inmiddels gaat Ester veel relaxter om met haar ouders, ze ziet hen nu anders. Was het vroeger ondenkbaar

FOTO: LEONIE VAN DEN SCHOOR

dat ze het twee dagen met hen kon volhouden, nu gaat ze tien dagen met haar vader en moeder in een huisje in Zeeland zitten. "Waarom ik me afzet tegen mijn ouders weet ik niet. Nu heb ik veel meer respect voor ze, eigenlijk hebben ze het toch goed gedaan met mijn opvoeding. Het zijn mensen met een brede interesse, ik denk dat ik nog veel van hen kan leren."

Opeens is er de drang om iets te maken van haar leven. Ze besluit te beginnen met een nieuwe studie: de School voor Journalistiek. Ester heeft er heel veel zin in en zal het dit keer verstandiger aanpakken. "Mijn studie komt in de eerste plaats, dan maar

even geen vrienden maken en wat minder lol. Althans, dat is mijn voorne-
men. Of het lukt, weet ik niet." Spijt van de twee verloren studiejaar heeft ze niet, achteraf gezien heeft ze een ontzettend leuke tijd gehad. "Als ik het over kon doen, zou ik het precies hetzelfde doen. Alleen wat korter: één jaar verknallen in plaats van twee."

Heeft een - droevig of vrolijk - voorval ooit ook uw kijk op het leven blijvend veranderd en vindt u het leuk om daarover voor de Humanist geïnterviewd te worden? Stuur dan een briefje naar de redactie. Wellicht nemen wij contact met u op!

24-uurseconomie

In het zomernummer stond weer een positief artikel over de 24-uurseconomie, terwijl ik voor winkelpersoneel alleen maar nadelen zie van de 24-uurseconomie en de bijbehorende flexibilisering.

Winkelpersoneel wordt gedwongen de voorheen vrije zondag op te offeren en achter de toonbank te staan om mensen die zichzelf niet kunnen bezighouden te plezieren. Voor hen worden nu alle dagen gelijk. Alle werkuren worden immers *gewone* werkuren. Als je van 'hogerhand' wordt ingeroosterd, kan dat afspraken over kinderopvang in de war sturen. Het clubleven gaat er aan als je een paar keer niet kunt komen. Een cursus volgen wordt problematisch; begin je er dan nog wel aan? Frustraties die je leven verzuren. Kleinere zaken, en vooral eenmanszaken, kunnen aan langere openingstijden niet meedoen en zien hun inkomen fataal dalen. Iets grotere zaken houden niets méér over, want de extra verdiensten van langere openingstijden gaan op aan daarvoor gemaakte extra kosten. In deze jungle trekt het grootwinkelbedrijf aan het langste eind en kan uiteindelijk het assortiment en de prijs bepalen. Dan heeft ook de klant het nakijken.

De zondagsrust is inderdaad een christelijk gebruik. Zoals ook joden en islamieten een rustdag kennen. So what? Vaste werktijden, vastgestelde sluitingstijden en bodemprijzen zijn ook sociale maatregelen om de kleine winkel, het kleine bedrijf en de kleine man te beschermen tegen het agressief handelen van de grote broer.

Willen we dat niet meer?

G. Magendans, Driel

Taalgebruik

Het interview (*Humanist* nr. 9) met Guilly Koster laat zien dat de tv-presentator niet voldoende is uitgerust. Met zijn uitspraken doet hij een groot appél op de lezer. Zodra het over hemzelf gaat en de vragen dichtbij komen geeft hij ongrijpbare mensen de schuld (Nederland faalt, witte mensen die zwarte mensen aanvallen). Koster is 'een brievenbus' en heeft bijna niks van zichzelf, zegt hij. Waarom zou ik dit interview willen lezen?

Ik wil graag weten waarin de zwarte

identiteit van de witte verschilt en -liever nog- overeenkomt. Koster heeft daar kennelijk een idee over, maar welk idee dat is, maakt hij niet duidelijk. Wat zijn overeenkomsten tussen een dialectsprekende Drent en een Surinaams kind, die in Amsterdam onder de indruk zijn van dezelfde fontein op het Rembrandtplein? Van Koster wil ik horen wat ons bindt, minder belangstelling heb ik voor wat ons scheidt. Dat hij weinig over de slavenhandel weet, dat is zijn eigen keuze. Er is voldoende literatuur beschikbaar en verwijtend terugblikken naar de geschiedenisboekjes van de middelbare school is voor een veertiger hopelijk een gepasseerd station. 'Waarom zijn we (zwarte mensen) zo ondervertegenwoordigd in de media?' Liever vraag ik *waardoor* in plaats van *waarom*. De strategie van Koster om verandering in die situatie te brengen: briesen, lijkt mij weinig vruchtbaar. Het kan hem 'geen reet' schelen

of je zwart of wit bent, hij wordt gestoord van 'basaal gelul', en tegen wie zegt Koster 'neuk je mens, ik heb niks met dat verleden te maken'? Als Koster een epigoon is van de zwarte mens in de media, dan hoop ik van die media verschoond te blijven. Het taalgebruik van Koster is voor mij voldoende reden om ander gezelschap te verkiezen. Die keuze heeft niets met kleur te maken, alles met gedrag dat ik op prijs stel en waardevol vind.

G. Stout, Leeuwarden

Vrouwelijk

Naar aanleiding van het foto-onderschrift op bladzijde 8 van het septembernummer: is dat ècht een vrouwelijke psychiater? Weet u dat wel zeker? En die bewakers dan? Heeft u dat (ook) goed gecontroleerd? Nou, nou! Groeten van een mannelijke vader en vrouwelijke dochter.

P. + L. Holvast, Drieberg

Uit het hoofdbestuur Au sérieux

"Zelfs kaderleden van het Humanistisch Verbond blijken in de praktijk moeite te hebben om aan nieuwsgierigen uit te leggen wat humanisme nu eigenlijk is. Dat merkte ik tijdens een regiobijsamenkomst die ik bijwoonde. Dat is geen verwijt aan die kaderleden hoor, humanisme is nu eenmaal een breed begrip. Wel vind ik het de verantwoordelijkheid van het hoofdbestuur om zo'n signaal op te vangen."

Hoofdbestuur lid en waarnemend voorzitter Liesbeth Mulder zou graag zien dat leden van het Verbond een antwoord hebben als de buurman voor de vuist weg vraagt wat dat nu eigenlijk inhoudt, dat humanisme. Niet dat er dan een geleerd verhaal moet komen, 'dat zou het humanisme veel te elitair maken'. Nee, je zou moeten kunnen formuleren wat humanisme in de praktijk voor je betekent. Wat Mulder betreft, zouden humanisten daar ook onderling over in gesprek kunnen gaan. 'Gewoon opnemen als agendapunt tijdens plaatselijke en regionale bijeenkomsten', stelt ze voor. Ook de radiocursus humanisme die volgende maand van start gaat, kan een aanleiding zijn. "Straks weten we allemaal wat thema's en achtergronden van het humanisme zijn. Maar hoe pas je die kennis toe als je morgen je nichtje op bezoek krijgt? Ik zou het goed vinden als humanisten daar onderling over spraken."

Zelf vindt ze humanisme vooral iets dat je voorleeft. Een voorbeeld: "Ik heb jarenlang een bloeiende praktijk gehad als pianolerares. Ik kreeg veel waardering voor mijn lessen omdat ik me, volgens mijn veelal volwassen leerlingen, goed in hen verplaatste. Een leerlinge zei zelfs, zonder dat ze van mijn bestuurswerk wist: 'je bent zo ontzettend humanistisch'. Ik probeerde mijn leerlingen inderdaad au sérieux te nemen, in hun mogelijkheden en beperkingen, waardoor ze ook bij een eenvoudige sonatine konden opbloeien. Bij andere leraren hadden ze zich vaak afgewezen gevoeld, omdat ze proefden niet te voldoen aan de verwachtingen. Dat vond ik echt schokkend!"

Voor mij betekent humanisme in de eerste plaats dat ik geloof in mensen en niet in een god op afstand. In mijn werk betekent het dat ik bereid ben om me in een ander te verplaatsen, om vertrouwen te hebben in zijn of haar capaciteiten en vandaaruit te bezien waar je samen kunt komen. En ik denk dat alle mensen binnen het HV een soortgelijk gevoel hebben. Dat zouden we naar buiten kunnen brengen."

Stellingen ALV

In het septembernummer werd al aangekondigd dat de jaarlijkse Algemene Ledenvergadering van het Humanistisch Verbond plaatsheeft op zaterdag 28 november. De morgen wordt besteed aan jaarverslag, financiële verslag en begroting. 's Middags legt het hoofdbestuur aan de vergadering een aantal stellingen voor die voortvloeien uit het Humanistisch Perspectief. Deze stellingen staan open voor amendementen van de leden.

Een greep uit de stellingen:

Identiteit: Een open dialoog met andere mensen kan pas plaatsvinden wanneer mensen een eigen identiteit hebben.

Opvoeding: Humanisten gaan ervan uit dat kinderen steeds opnieuw eigen afwegingen maken en eigen betekenis geven aan de dingen om hen heen.

Gezondheid: Arts en patiënt nemen samen beslissingen over medische ingrepen, waarbij de prioriteiten van de patiënt doorslaggevend zijn.

Zorg: Goede zorg is vraaggestuurde zorg, die start bij de hulpvraag van de patiënt.

Economie: Economische waarden en de markt moeten mensen in staat stellen om solidair te zijn en zelf zin te geven aan hun bestaan. Armoede en werkloosheid tasten de mogelijkheden voor sociale relaties en zingeving aan en worden daarom bestreden.

Techniek: Technieken die tornen aan de diversiteit van de mens wijzen humanisten af.

Natuur en milieu: De natuur heeft een waarde in zichzelf. Rijke landen moeten toe naar een veel schaarser milieugebruik, zodat de minder ontwikkelde landen ook een rechtvaardig aandeel krijgen in de materiële welvaart.

De locatie van de ALV is inmiddels bekend: Stedelijk Gymnasium, Home-ruslaan 40, Utrecht. Inschrijven vanaf 2.00 uur.

Genotzucht

De moderne mens streeft maar één doel na: een leven vol genot. Een genotzuchtig leven moet immers wel een gelukkig leven zijn, is de achterliggende gedachte. Ethicus Henk Vos plaatst zijn vraagtekens bij deze redenering in het septembernummer van *Rekenschap*, het wetenschappelijke tijdschrift van het Humanistisch Verbond. Verder in dit gevarieerde nummer artikelen over de filosofie van mensenrechten, Käthe Kollwitz, humanistisch liberalisme en Martha Nussbaum. Alphons van Dijk buigt zich over reïncarnatie. *Rekenschap* is te bestellen door f17,50 over te maken op giro 58 t.n.v. de Humanistische Pers te Amsterdam, onder vermelding van 'Rekenschap september 1998'. Voor meer informatie, bel 020 - 5219000.

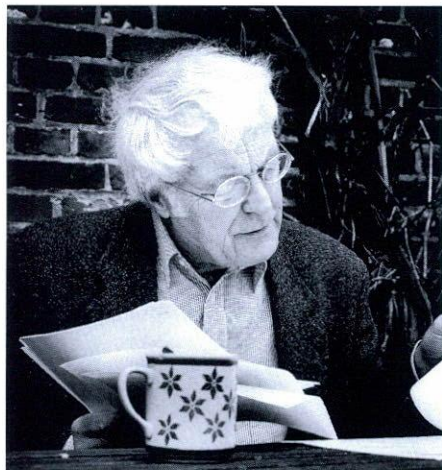
Eredoctoraten voor Nussbaum en Kopland

De Universiteit voor Humanistiek heeft haar eerste eredoctoraten uitgereikt aan professor Rudi van den Hoofdakker (beter bekend onder zijn dichtersnaam Rutger Kopland) en de Amerikaanse filosoof Martha Nussbaum. "Beide geleerden schenken in hun werk op een bijzondere manier aandacht aan wat ik kortheidshalve aanduid als 'de menselijkheid van de mens' en komen daarvoor ook

buiten de academische wereld op", motiveert rector Henk Manschot.

Kopland is gekozen vanwege zijn verwoording van de menselijke waarden, zowel in zijn wetenschappelijk werk (hij is psychiater) als in zijn gedichten. Nussbaum wordt gehuldigd vanwege haar kennis van het culturele erfgoed. Manschot: "De aantrekkingskracht van haar werkwijze is dat zij centrale thema's uit de humanoria, zoals het zoeken naar geluk en naar 'het goede leven', vruchtbaar maakt voor hedendaagse vraagstukken die ook de humanistiek in hoge mate aangaan: vraagstukken die betrekking hebben op wat menswaardig leven is."

Zowel Nussbaum als Kopland zullen de Universiteit voor Humanistiek de komende maanden bezoeken. De *Humanist* houdt u op de hoogte.

Rutger Kopland

I.M. Jacobus Pasman

Op 10 september overleed in Den Haag Jacobus Pasman, de stad waar hij op 21 januari 1907 ook werd geboren. Ko Pasman was van 1967 tot 1972 de eerste directeur van het landelijk bureau van het Humanistisch Verbond. In de periode daarvoor was hij enkele jaren lid van het hoofdbestuur van het HV. Ook daarna heeft hij op zijn eigen, sympathieke wijze een grote bijdrage geleverd aan het georganiseerd humanisme in Nederland, vooral op regionaal niveau en binnen het humanistisch vormingsonderwijs. Het Humanistisch Verbond gedenkt hem met warmte en dankbaarheid.

Genitale wratten zijn overal verkrijgbaar. Condooms trouwens ook.

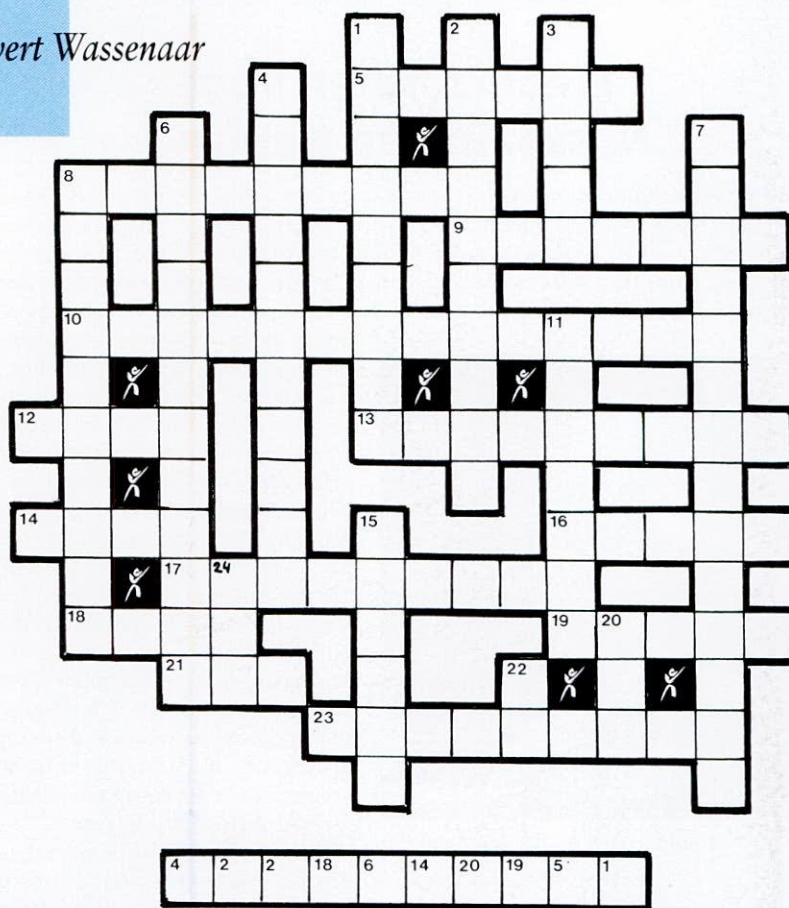
Ieder jaar lopen ruim 100.000 mensen 'n seksueel overdraagbare aandoening op.

Vragen over soa en veilig vrijen? Bel de soa-lijn: 0900 - 910 910 (40 ct. p.m.). De weg veilig of de weg niet.

DIT IS EEN PUBLICATIE VAN DE STICHTING SOA-BESTRIJDING TE UTRECHT ZORGONDERZOEK NEDERLAND ONDERSTEUNT

CRYPTOGRAM

Evert Wassenaar

Horizontaal

- 5 Meer dan genoeg. (6)
- 8 Klant van een kiosk. (9)
- 9 De maat van de Griekse landbouw. (7)
- 10 Bescheiden vergoedinkjes. (14)
- 12 Niet zo goed materiaal voor een sokkel. (4)
- 13 Vindt niet alleen op de veemarkt plaats. (9)
- 14 Daarvan. (4)
- 16 Meteen voor (in) dit moeilijkste geplaatst worden. (5)
- 17 Economisch, psychologisch en meteorologisch verschijnsel. (9)
- 18 Doorzichtige meetkundige figuur. (4)
- 19 Korting in Marokko. (5)
- 21 Weinig aantrekkelijke plaats om in te wonen. (3)
- 23 Was. (9)

Verticaal

- 1 Cumulatief dwaas. (9)
- 2 Te. (10)
- 3 Zit in de laatste wagon. (5)
- 4 Geen plank voor leken. (11)
- 6 Labiel, maar dapper. (12)
- 7 Wonde plek. (14)
- 8 Productiemedewerker of administratieve kracht. (10)
- 11 Waarde van de eerste klap. (7)
- 15 Lijkt breder gemaakt, maar wordt je voor de voeten geworpen. (6)
- 20 Afscheid, vaak gevolgd door paraplu. (3)
- 22 Vrouw in zaken. (2)
- 24 Ook op haar kop brengt deze godin onheil. (3)

Win een boekenbon!

De redactie verloot een boekenbon onder de inzenders van het juiste, gezochte woord (onder het cryptogram). Stuur uw oplossing vóór 20 oktober naar: Redactie Humanist, Postbus 75490, 1070 AL Amsterdam. De winnaar krijgt bericht en wordt in de volgende Humanist vermeld.

Oplossing cryptogram zomernummer

Horizontaal

3 nachtvorst, 7 onderdanen, 10 lel, 11 opwerpen, 12 hertshooi, 13 tenen, 15 leefbaar, 16 Els, 17 traan, 18 brandweer, 20 bombast, 22 ooi, 23 prins, 24 stonden, 25 herfsttij, 27 animo, 28 pers.

Het gezochte woord was: BETERSCHAP

Boekenbon gewonnen door: P. Silver-Spronkers uit Den Haag.

Verticaal

1 Vermeer, 2 wandelhoofd, 4 harmonica-trein, 5 vaarwater, 6 coulissenlandschap, 8 tennissers, 9 ogentroost, 14 nieuwlichter, 15 la, 19 Napels, 21 Ton, 25 huid, 26 roos.

Humanist is een uitgave van het Humanistisch Verbond, 52-ste jaargang nr. 10 oktober 1998.

Redactieadres:

Postbus 75490, 1070 AL Amsterdam.
Tel.: 020 - 5219030
e-mail: hv@euronet.nl

Kantooradres:

Sarphatikade 13, Amsterdam.
Fax: 020 - 5219080
Algemene informatie:
Tel: 020 - 5219000

Redactie:

Marjan Slob (hoofdredacteur)
Mirre Bots
Saskia van Loenen (Denken & Doen)

Vormgeving:

Studio Brouwer
Marja Mans

Medewerkers aan dit nummer:

Alice Broeksma, Bamber Delder,
Gert van Dijk, Caecilia van der Drift,
Ronald Hoebe, Niels de Hoog,
Chris van Houts, Adriëne M.
Norman, Japke Schonewille, Leonie
van den Schoor, Janna van Veen,
Evert Wassenaar

Foto omslag:

Kobbeh/Sipa Image/Sunshine

Redactiecommissie:

Peter van Agteren, Marleen Janssen
Groesbeek, Jan Haasbroek, Saskia ter
Kuile, Hans Martens, Willem
Offenberg

Prepress/Lithografie/Druk:

Brouwer Utrecht B.V.

Internet:

De Humanist wordt op Internet aangekondigd op de HV-Homepage:
<http://www.human.nl/hv>

Teletekst:

De Humanist staat regelmatig aangekondigd op teletekst 325

Gesproken Humanist

De Humanist wordt ook ingesproken op cassette. Een jaarabonnement kost f 30,-. Aan te vragen bij:
Centrum voor gesproken lectuur,
Tel. 0486 - 486486

Advertenties:

Saskia van Loenen, Postbus 75490
1070 AL Amsterdam
Tel. 020 - 5219030
Fax 020 - 5219080

Informatie over de tarieven op aanvraag verkrijgbaar.

De Humanist wordt gedrukt op licht-houdend mc papier, chloorvrij.
ISSN: 0025-9489

Verras iemand met een cadeau-abonnement op de Humanist!

Kent u iemand die de Humanist graag zou lezen? En wilt u hem of haar een jaarabonnement van f50,- schenken? Vraag dan snel de kaart voor een cadeau-abonnement aan. Op de kaart is ook ruimte voor een persoonlijke wens of boodschap aan de ontvanger van het cadeau. Een telefoontje naar de Humanist is genoeg: 020 - 5219030.

Humanist, voor een andere kijk op uw leven.

Maak kennis met het Humanistisch Verbond

De Humanist kent u natuurlijk al. U kunt voor f50,- per jaar een abonnement nemen. Een proefabonnement (drie nummers voor een tientje) is ook mogelijk.

Voor lezers met interesse voor wetenschap en cultuur is er het kwartaalblad Rekenschap (vanaf f50,- per jaar).

U kunt ook donateur van het Steunfonds Humanisme worden. Het Steunfonds is een werkdienst van het HV met als doel het verwerven en beheren van financiële middelen. Als donateur ontvangt u twee keer per jaar informatie over projecten en activiteiten van het HV met een acceptgiro. Zo kunt u per keer beslissen of u een financiële bijdrage wilt geven.

Lid worden van het Humanistisch Verbond biedt nog meer voordelen! U krijgt negen keer per jaar de Humanist in huis. En ontvangt regelmatig nieuws over activiteiten bij u in de buurt. Als lid helpt u bovendien bij het instandhouden van geestelijke verzorging, uitvaartbegeleiding, relatiebegeleiding en humanistisch vormingsonderwijs. Het lidmaatschap kost f100,- per jaar; jongeren tot 27 jaar en mensen met een minimuminkomen betalen een lager tarief.

Het HV heeft verschillende folders en brochures die u meer informatie geven. Interesse? Bel publieksvoorlichting 020 - 521 90 90. Of gebruik de bon in deze Humanist!

DE MOOISTE STUDIE

IS DE MENS

Humanistiek: een nieuwe menswetenschap.

Humanistiek is de studie die vanuit humanistische perspectieven de mens en zijn vragen centraal stelt. Tijdens de opleiding worden disciplines als filosofie, ethiek, psychologie, sociologie, pedagogiek, geschiedenis en religiewetenschappen met elkaar verbonden. Je leert zodoende de mens en zijn vragen zeer breed benaderen. Datgene wat je aan theorieën leert, kun je in deze zesjarige 'wetenschappelijke beroepsopleiding' ruimschoots in de praktijk toetsen. Daarna, als doctorandus in de Humanistiek, kun je aan de slag als professionele begeleider bij ethische en zingevingsvragen, zowel aan individuen als organisaties, maar ook op beleids- of managementsniveau.

Studenten die reeds een andere opleiding voor hoger onderwijs hebben afgerond kunnen in aanmerking komen voor een verkort programma. Naast de reguliere opleiding biedt de UvH ook andere studiemogelijkheden zoals contractonderwijs.

Voorlichtings- en Meeloopdagen

De eerstvolgende voorlichtingsdag vindt plaats op zaterdag 7 november 1998. Het pro-

gramma hiervan is vanaf eind oktober beschikbaar. Wie op een andere manier wil kennis maken met de studie humanistiek, kan meelopen met eerste- of tweedejaars studenten tijdens een reguliere onderwijsdag. Ook over de Meeloopdagen is schriftelijke informatie vanaf eind oktober beschikbaar.

Vier manieren om aan meer informatie te komen

1. Bel (030) 239 01 00
2. Stuur de bon in
3. Bezoek onze website op www.uvh.nl
4. Bezoek onze stand (nummer 4.E.01) tijdens Studie Beurs '98 (1-3 oktober) in de Utrechtse Jaarbeurs

BON

- ☐ Stuur mij informatie over de opleiding.
☐ Ik kom naar de voorlichtingsdag op 7 november.

Hokt. 98

Naam (voornaam voluit): _____ M/V

Adres: _____

Postcode: _____ Plaats: _____

Stuur naar de Universiteit voor Humanistiek, Antwoordnummer 4031, 3500 VB Utrecht (postzegel niet nodig)